

WILLIAM SCOTT: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ADAM SMITH

Μετάφρασις : ΜΙΛ. ΓΚΟΛΕΜΗ

I. Μερικαὶ ἀπόψεις τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ Adam Smith

Κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐργασιῶν ὀλοκλήρου τοῦ βίου τοῦ Adam Smith, πολλὰ στοιχεῖα ληφθέντα ἀπὸ τὰς πλέον ποικίλας πηγὰς συνεχωνεύθησαν. Ἐν ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι τὰ δεδομένα ἅτινα ἔλαβεν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν. Ἡ συνεισφορά αὕτη πολὺ ἀπέχουσα τοῦ νὰ εἶναι διακοσμητικὴ, συνιστᾷ ἔν οὐσιῶδες καὶ θεμελιῶδες στοιχεῖον εἰς τὴν ἐδραίωσιν διαφόρων βασικῶν του θέσεων. Μὲ τὴν ἐξαίρεσιν τῶν Πλατωνιστῶν τοῦ Cambridge καὶ τοῦ Shaftesbury, οὗτος ὤφειλεν περισσότερα, διὰ τὰ *Ἠθικά του*, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἔμπνευσιν ἢ οἱ λοιποὶ Βρεττανοὶ ἠθικολόγοι. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ οἰκονομικά, ὄχι μόνον ὁ Καταμερισμὸς τῆς Ἐργασίας εὐρίσκεται εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ ἄλλους συγγραφεῖς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἐλευθέρου Ἐμπορίου ἐξαρτᾶται κατὰ μέγαν βαθμὸν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιρροήν. Τὸ δόγμα τοῦτο, ὅπως μὲ τὴν πρώτην αὐτοῦ μορφήν ἐσχηματίσθη εἰς τὸν νοῦν Adam Smith, ἐξειλίχθη συμπερασματικῶς ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τοῦ τί ἦτο *φύσει*, διαβάν διὰ μέσου τῶν Στοϊκῶν εἰς τὸν Νατουραλισμὸν τοῦ 18ου αἰῶνος. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἀνακάλυψις τοῦ Adam Smith συνίσταται εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς ταύτης εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον Ὡπωσδήποτε ὁμως, ἠσθάνθη ὅτι κάτι ἐζητεῖτο καὶ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῶν συμπερασμάτων του διὰ μιᾶς ἀποδείξεως βασιθεύσεως ἐπὶ ἐπαγωγῆς, ἀποδεικνύων πόσον ἡ κυβερνητικὴ ἐπέμβασις ἐπὶ τῆς βιομηχανίας ἦτο ὑπεύθυνος διὰ τὴν βραδείαν πρόοδον τοῦ «πλούτου» (1).

1) Μία δευτέρα ἐπαγωγικὴ ἀπόδειξις προσετέθη ἀργότερον, ἀλλὰ δὲν εἶναι σχετικὴ μὲ τὴν παροῦσαν ἔρευναν. Βλ. SCOTT: Adam Smith as Student and Professor, σελ. 114.

Καίτοι τυπικῶς ἡ ἔρευνα αὐτὴ ἄρχεται μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἱστορίαν, μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, γρήγορα ἠσθάνθη διπλὴν δυσκολίαν διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἀρχικόν του σχέδιον. Διὰ τὴν παλαιότεραν περίοδον αἱ πληροφορίαι του ἦσαν ἀτελεῖς καὶ συχνὰ προσεπάθει νὰ σχηματίσῃ εἰκόνα τῶν προηγουμένων καταστάσεων τὰς ὁποίας ἐσκιαγραφεῖ, ὅταν αὐταὶ δὲν ἐπροσδιόριζον τὰ ὑπ' αὐτοῦ περιγραφόμενα. Ὡς ἐκ τούτου εὗρεν πρόσφορον ἔδαφος εἰς τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς καὶ αὐτοὶ τῆς Ἑλλάδος ἦσαν οἱ πλεον σημαντικοί, ὄχι μόνον διότι περιέγραφον καταστάσεις εἰς τὴν χώραν αὐτήν, ἀλλὰ καὶ διότι παρεῖχον πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὴν ὁποίαν συχνὰ ἀνεφέρετο. Ὡς ἐκ τούτου, ὅσον ἀφορᾷ τὸ οὐσιῶδες αὐτὸ τμῆμα τῆς ἐργασίας τοῦ Adam Smith, αἱ Ἑλληνικαὶ ἐπιδράσεις ἦσαν ἀρκετὰ οὐσιῶδεις καὶ εἰς τὴν πράξιν συνίστων ὄχι μόνον τὸ ἀρχικόν σημεῖον, ἀλλὰ τὴν ἐδραίωσιν τοῦ ὅλου.

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Adam Smith κατέστη ἱκανὸς καὶ ἤντησεν ἐνδιαφέρον διὰ τὸ ἔργον αὐτὸ ἐξηγεῖται ἀπὸ ὠρισμένα περιστατικὰ τῆς ζωῆς του. Ἐκτὸς τῆς φυσικῆς του ἰδιοφυίας, ἦτο ἱκανὸς νὰ εὕρισκει εὐκαιρίας εἰς ὅ,τι ἐφαίνετο ἐκ πρώτης ὄψεως τυχαῖον, ἀπὸ τὰς ὁποίας καὶ ἐκαλλιιεργεῖτο. Ὅταν τὸ 1737 εἰς ἡλικίαν 14 ἐτῶν ἐπρόκειτο νὰ ὑπάγῃ εἰς ἓν Πανεπιστήμιον, ἡ γενομένη ἐκλογὴ ἐπρόκειτο νὰ ἔχῃ ἐπίδρασιν τινὰ ἐπὶ τῆς μορφῆς αὐτῆς τῆς ἐργασίας του. Ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη εἰς τὸ Kirkcaldy, ἓνα θαλάσσιον λιμένα εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τῆς Σκωτίας. Τὸ St. Andrews, τὸ ἀρχαιότερον σκωτικὸν πανεπιστήμιον, ἦτο πλησίον καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ εἶχε συγγενεῖς εἰς δύο ἄλλας πανεπιστημιακὰς πόλεις—τὸ Aberdeen καὶ τὸ Edinburg. Ἐν τούτοις ἐστάλη εἰς τὸ Glasgow, τὸ πανεπιστήμιον τῆς Δύσεως. Τοῦτο ἦτο μία ἐπιτυχὴς ἐκλογὴ. Ὁ Tytler, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν καθηγητὴς εἰς τὸ Edinburg καὶ ἀργότερα ἔγινε σκῶτος δικαστής, γράφων τὴν ζωὴν τοῦ Henry Home τοῦ Kames, ὁ ὁποῖος ἐπίσης ὑπῆρξε σκῶτος δικαστής, σκιαγραφεῖ μὲ σκοτεινὰ χρώματα τὴν κατάστασιν τῆς κλασσικῆς μαθήσεως εἰς τὴν Σκωτίαν κατὰ τὴν διάρκειαν ὀλοκλήρου τοῦ 17ου καὶ τοῦ πρώτου τμήματος τοῦ 18ου αἰῶνος (²). Τὸ Glasgow ὅμως ἦτο μία ἐξαιρέσις. Κατὰ τῷ 1704 ὁ Alexander Dunlop ἐγένετο Καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς καὶ ἐκράτησεν

2) A. F. Tytler : Memoirs of Henry Home of Komes, 1807, I, σελ. 5-8.

τὴν ἔδραν αὐτὴν ἐπὶ 42 ἔτη. Ἐπέτυχεν νὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν ἀκόμη διὰ τὰ θέματα του.

Εἰς αὐτὸ μέγaalως ἐβοηθήθη ὅταν ὁ Francis Hutcheson—ὁ διδάσκαλος τοῦ Adam Smith—ἐγένετο καθηγητὴς τῆς Ἠθικῆς Φιλοσοφίας τῷ 1730. Διατηρεῖται ἓνα ἐνδιαφέρον ἐνθύμιον τῆς συνεργασίας τῶν λογίων αὐτῶν εἰς τὰς ἰδιογράφους σημειώσεις ἐπὶ ἐνὸς ἀντιτύπου τῆς ἐκδόσεως Froben περὶ Ἀριστοφάνους (1547), τὸ ὁποῖον προσεφέρθη ὑπὸ τοῦ τελευταίου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην τῷ 1733.

Ὁ Hutcheson ἤρχισεν τὴν Φιλοσοφικὴν του σταδιοδρομίαν διὰ τοῦ ἔργου του *Inquiry into the Original of our Ideas of beauty and Virtue* (1725), τὸ ἐξώφυλλον τοῦ ὁποῖου δηλοῖ ὅτι ἡ μονογραφὴ αὕτη «ἐστηρίχθη ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Κόμητος τοῦ Shaftesbury». Ὁ Anthony Cooper, τρίτος Κόμης τοῦ Shaftesbury (1671—1713) εἰς τὸ «*Characteristics*» του, ἀνέπτυξε τὴν Ἑλληνικὴν ἀντίληψιν περὶ συμμετρίας τῆς ζωῆς καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς ὠραιότητος ἐν ἰδιαιτέρᾳ ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἠθικὴν, ὡς τὴν ὠραιότητα τῆς ἀρετῆς³⁾. Ὑπῆρξε σύγχρονος τοῦ μεγάλου λογίου Richard Bentley, αἱ ἐργασίαι του ὅμως δὲν ἀφεώρων τὴν ἐπιστημονικὴν μάθησιν ἀλλὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἡ διοχέτευσις τῶν ἰδεῶν αὐτῶν διὰ τοῦ Hutcheson εἰς τὸν Adam Smith ἐπροπαρασκεύασε θαυμασίως μίαν μορφήν τῶν μελλοντικῶν του ἐργασιῶν.

Ὁ Adam Smith μετὰ παραμονὴν τριῶν ἐτῶν εἰς τὸ Glasgow, ἐπῆγεν εἰς τὸ Balliol College εἰς τὸ Oxford. Ἐκεῖ, ὡς ὁ βιογράφος του μᾶς λέγει, δαπανᾷ πολὺ χρόνον μεταφράζων τοὺς Κλασσικούς. Ἐπίσης μανθάνει πολλὰς περικοπὰς ἀπὸ στήθους καὶ μέχρι τέλους τοῦ βίου του ἠδύνατο νὰ τὰς ἀπαγγείλῃ εὐκόλως ἀπὸ μνήμης. Εἰς τὴν πραγματικότητα, αἱ δυνάμεις του, ὅσον ἀφορᾷ τὸ σημεῖον τοῦτο, ἦσαν τόσον μεγάλαι, ὥστε συχνὰ ἔγραφε τίτλους βιβλίων ἢ περικοπὰς ἀπὸ αὐτὰ χωρὶς ἐπαλήθευσιν, με ἀποτέλεσμα ὅτι οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ἦτο ἀπολύτως σύμφωνον με τὸ πρωτότυπον. Π.χ. εἰς τὸ «*Wealth of Nations*» του, ἀναφέρεται εἰς τὸν Κάτωνα τὸν Πρεσβύτερον ἐπὶ γεωργικῶν ζητημάτων⁴⁾. Εἰς τὸ προσχέδιον τῆς ἐργασίας

3) Scott: Francis Hutcheson, 1900, σελ. 31, 146—181.

4) *Εκδ. Cannan: *Wealth of Nations*, I, σελ. 151.

ταύτης αναφέρει τὸν Κικέρωνα ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ. Ὁ Λατῖνος δίδει τὴν ἔννοιαν ἐπακριβῶς, ἀλλὰ ἡ περικοπὴ τοῦ *De Officiis* εἶναι κάπως διαφορετικὴ⁵⁾.

II. Αἱ παραδόσεις ἐπὶ τῶν belles lettres.

Διὰ νὰ εὐρωμεν τὸ βᾶθρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίχθησαν αἱ οἰκονομικαὶ ἔρευναι τοῦ Adam Smith, ὀρθὸν εἶναι νὰ συγκεντρώσωμεν πᾶν ὅτι ἀλλαχοῦ ἐγράφη.

Ἡ ἀρχὴ τῆς διδασκαλίας τοῦ Adam Smith ἀνάγεται εἰς τὰς παραδόσεις τὰς ὁποίας οὗτος ἔκαμεν εἰς τὸ Edinburg ἀπὸ τοῦ 1748 ἕως τὸ 1751. Αὗται περιελάμβανον τὰ belles lettres ἢ φιλολογικὴν κριτικὴν (ἴσως φιλοσοφίαν) καὶ Νομικὴν Ἐπιστήμην. Τὰ χειρόγραφα μέρους τριῶν παραδόσεων ἀνεκαλύφθησαν προσφάτως⁶⁾.

Τὸ ἓνα ἀποτελεῖται ἀπὸ ἠθικὸν καὶ νομικὸν μέρος, τὰ ἄλλα εἶναι οἰκονομικά, σημαντικὸν δὲ μέρος αὐτῶν ἐνεσωματώθη εἰς τὸ *Wealth of Nations*. Τὸ χειρόγραφον τῶν φιλολογικῶν παραδόσεων κατεστράφη, ἀλλὰ μίαν γενικὴν περὶ τοῦ πνεύματός του ἰδέαν δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀπὸ τὰς παραδόσεις ἐπὶ τῆς Ρητορικῆς (1783) τοῦ Hugh Blair (οὗτος ἔλαβεν πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸν Adam Smith), ἀπὸ σημειώσεις σπουδαστῶν ποὺ τὸν ἤκουσαν καὶ ἀπὸ τὸ «*Considerations on the First Formation of Languages*»⁷⁾, τὸ ὁποῖον ἐπι-

5) Scott: Adam Smith, σελ. 356.

6) Τελευταίως εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Glasgow.

7) Ἀνέκαθεν ὑπετίθετο, ὅτι τὸ *Considerations concerning the first formations of Languages* ἐτυπώθη διὰ πρώτην φορὰν ὅταν τὸ δοκίμιον τοῦτο ἐπισυνήφθη εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ *Theory of Moral Sentiments* τοῦ 1767. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶχον οὕτω. Ἡ πρώτη ἐμφάνισις ἔγινε εἰς ἓν φιλολογικὸν περιοδικὸν ὑπὸ τὸν τίτλον: «*The Philological Miscellany consisting of Select Essays from the memoirs of the Academy of Belles Lettres at Paris and other foreign Academies. Translated into English whith original Pieces by the most Eminent writers of our own Country. Printed for the Editor and sold by T. Beckett and P. A. Dehondt, in the Strand 1761*». Εἰς τὴν ἀγγελίαν τοῦ ἀνωτέρου ἐκδότου ἀναφέρεται, ὅτι «ἀνέλαβε τὴν ἐργασίαν μόνος, ἐπὶ ἰδίῳις ἐξόδοις ὡς ἐκ τούτου ἢ συνέχισις αὐτῆς ἐξαργυρᾶται ἐκ τῆς ὑποδοχῆς τῆς ὁποίας θὰ ἐτύγγανεν πρῶτος τόμος. Ἐὰν ἐνθαρρυνθῆ νὰ συνεχίσῃ ὁ δεύτερος τόμος θὰ ἐκδοθῆ τὸν προσεσχῆ Ἰανουάριον καὶ κατόπιν εἰς τόμος ἀνά ἕξ μῆνας, ἕως ὅτου τὸ ὅλον σχέδιον συμπληρωθῆ». Προφανῶς ὁ ἐκδότης δὲν εὗρεν ἰκανὴν ὑποστήριξιν, διότι δεύτερος τόμος δὲν εἶδεν τὸ φῶς. Τὰ περισσώτερα τῶν δοκιμίων μεταφράσθησαν

συνάφθη εις τὸ «Theory of Moral Sentiments». Ὅπως καὶ ὁ σύγχρονός του John Lawson (ὅστις παρέδιδεν ἐπὶ συναφῶν θεμάτων), οὕτω καὶ ὁ Adam Smith προετίμα τὸ ὕφος τῶν ἀρχαίων ἢ τὸ τῶν συγχρόνων του. Ὁ πλουραλιστὴς Lawson ἀποκτήσας τὴν ἔδραν τῆς Ρητορικῆς Erasmus Smith (ἣτις εἰς τὴν πραγματικότητα ἦτο ἔδρα ὕφους), προσέθεσεν αὐτὴν εἰς τὴν ἔδραν τῆς Θεολογίας τὴν ὁποίαν εἶχε πρὶν εἰς τὸ Trinity College τοῦ Dublin⁸⁾. Αἱ παραδόσεις του ἐπὶ τῶν προαναφερθέντων θεμάτων ἐδημοσιεύθησαν τῷ 1758 καὶ ἔφθασαν τὴν τρίτην ἔκδοσιν τῷ 1760. Ἀναφερόμενος εἰς τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς λέγει: «Τὸ κοινὸν εἶδος ἀφθονεῖ μὲ τὰ χονδροειδέστατα λάθη καὶ τοὺς βαρβαρισμούς. Οὔτε οἱ ἄριστοι ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀπηλλαγμένοι λαθῶν». Καὶ ἐνῶ ὁ Shakespeare εἶχεν θαυμασίαν φαντασίαν, μεγαλοπρέπειαν σκέψεως καὶ μίαν καταπληκτικὴν ἐξουσίασιν τῶν παθῶν, «δὲν δυνάμεθα» λέγει, «εἰμὴ νὰ παρατηρήσωμεν καὶ νὰ ὁμολογήσωμεν τὴν παράδοξόν του ἀνισότητά»⁹⁾. Μὲ τὴν αὐτὴν διάθεσιν αἱ Considerations τοῦ Adam Smith ἀναφέρονται μὲ ἔκφρασιν

ἀπὸ δημοσιεύσεως τῆς Ἀκαδημίας τῶν Belles Lettres. Περιλαμβάνουν δύο ἐπὶ τῶν Belles Lettres, ἕτερον ἐπὶ τοῦ «ἐὰν οἱ ἀρχαῖοι ἦσαν περισσότερον μορφωμένοι ἀπὸ τοὺς νεωτέρους», πέντε ἐπὶ θεμάτων σχετικῶν μὲ τὴν Ἱστορίαν τῆς Ρώμης, δύο ἐπὶ τῆς ἀξιοπιστίας τῆς Ἱστορίας καὶ δύο ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας. Κατόπιν ἔρχεται ἐν μέρος διηρημένον εἰς 18 τμήματα εἰς τὸ ὁποῖον φυσικὰ φαινόμενα διαφόρων εἰδῶν ἀναπτύσσονται μαζὺ μὲ μερικὰ κοινωνιολογικὰ ἐρωτήματα ὡς π.χ. «Ἡ τιμωρία τῶν ἐγκληματιῶν», «Κολλέγιον δι' ἄλλοδαπὰς Ἐπιστήμας» καὶ «Ἐρευναι πρὸς ἀπαγόρευσιν»—αὗται ἦσαν ἡ ἔρευνα τῆς Φιλοσοφικῆς λίθου, ὁ τετραγωνισμὸς τοῦ κύκλου καὶ τὸ ἀεικίνητον. Ἡ συλλογὴ περατοῦται μὲ 5 δοκίμια, τὸ τρίτον καὶ προτελευταῖον τῶν ὁποίων εἶναι τὸ: Adam Smith: Considerations concerning the first formation of Languages (σελ. 440—479). Τὸ ἔργον τοῦτο ἀναφέρεται, ὅτι ἐγένετο «ὑπὸ Adam Smith, καθηγητοῦ τῆς Ἠθικῆς Φιλοσοφίας εἰς Glasgow. Δημοσιεύεται διὰ πρώτην φοράν». Ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἀντιθέσεις πρὸς μεγάλα τμήματα τοῦ Wealth of Nations εἰς διαφόρους τοὺς ἐκδόσεις, δὲν ἔγιναν οὐσιώδεις ἀλλαγαὶ εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ Considerations μεταξὺ τοῦ 1761 καὶ τῆς τελευταίας διορθωμένης ἐκδόσεως τῆς Theory. Αἱ ὑπάρχουσαι εἶναι τυπογραφικαί. Εἰς τὴν παλαιότεραν μορφήν, μερικαὶ ἀπὸ τὰς λέξεις (τῶν ὁποίων ἡ προέλευσις συζητεῖται) δὲν εἶναι ἐκτυπωμένοι ἐν italique καθὼς ἦσαν αἱ ὑπόλοιποι. Τοῦτο διορθώθη. Κατ' ἀρχὰς οἱ γραμματικοὶ ὄροι ἐμφανίζονται μὲ κεφαλαῖα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἀντικατεστάθησαν εἰς τὴν Theory μὲ μικρά, ἐνῶ ἔγινε πλέον συγχρονισμένος ὁ συλλαβισμὸς μερικῶν λέξεων.

8) Ἡμερολόγιον τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Dublin διὰ τὸ 1877, σ. 207.

9) Jhon Lawsow: Lectures concerning Oratory, Dublin 1760, σ. 85, 115.

τινα συμπαθείας πρὸς αὐτοὺς «τῶν ὁποίων ἡ ἔκφρασις σταθερῶς περιορίζεται ἀπὸ τὴν μακρυλογίαν καὶ τὴν μονοτονίαν τῶν νεωτέρων γλωσσῶν»⁽¹⁰⁾. Ὡς ἐκ τούτου, ἔλαβεν κλασσικοὺς συγγραφεῖς ὡς πρότυπά του, συγκρίνων αὐτοὺς μετὰ χαρακτηριστικῶς Ἁγγλοῦς συγγραφεῖς. Συμφώνως μετὰ ἓνα σπουδαστὴν του «προετίμα τὸ ὕφος καὶ τὴν σκέψιν μερικῶν ἀπὸ τοὺς καλλιτέρους ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ποιητὰς καὶ ἰδιαιτέρως τοὺς Θουκιδίδην, Πολύβιον κλπ.»⁽¹¹⁾. Εἰς τὸ Considerations του περιγράφει τὰ Ἑλληνικὰ ὡς «μίαν πολὺ ἀπλήν γλῶσσαν, σχηματισθεῖσαν ἀπὸ τὰς προηγηθείσας πρωτογόνους διαλέκτους τῶν Σελλῶν καὶ Πελασγῶν, τῶν ἀξιοθαυμάστων αὐτῶν ἀγρίων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, καθὼς λέγεται, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κατάγεται». Συνεχίζει, ἐφιστῶν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ σημείου, ὅτι ἡ γλῶσσα ἐσχηματίσθη ἀπὸ τριακοσίας ρίζας. Ἐκτοτε ἡ γλῶσσα ἐπεξετάθη διὰ συνθέσεως ἢ δημιουργίας παραγῶγων καὶ συμπεραίνει, ὅτι «διὰ τοῦτο αἱ κλίσεις τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ρημάτων τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι αἱ πολυπλοκώτεραι οἰασθῆποτε ἄλλης Εὐρωπαϊκῆς γλώσσης τὴν ὁποίαν γνωρίζω»⁽¹²⁾. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρει τὸν ἀριθμὸν τῶν καταλήξεων τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ρημάτων, προσθέτων, ὅτι αὗται «προσδίδουν μίαν γλαφυρότητα εἰς τὴν γλῶσσαν, τελειῶς ἄγνωστον εἰς τὰς ἰδικὰς μας καὶ μίαν ποικίλιαν ἄγνωστον εἰς οἰανδήποτε νεωτέραν γλῶσσαν». Ἐπίσης κάμνει νῦξιν περὶ τῆς μεταβάσεως εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, λέγων, ὅτι ἐπληροφορήθη ὅτι ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, «αἱ προθέσεις εἰσῆχθησαν ἀντὶ τῶν ἀρχαίων κλίσεων»⁽¹³⁾.

III. Ἠθικὴ Φιλοσοφία

Τὸ πρῶτον σημαντικὸν ἔργον τοῦ Adam Smith ἦτο τὸ «Theory of Moral Sentiments» (1759). Μετὰ τὸ βιβλίον τοῦτο εὐρίσκονται εἰς συνάφειαν τὰ μετὰ τὸν θάνατόν του ἐκδοθέντα «The History of Astronomy», the History of Ancient Physics and Metaphysics» καὶ

10) Συνημμένα εἰς τὴν Theory of Moral Sentiments, London (Bell) 1892, σελ. 538.

11) Scott: Adam Smith, σελ. 51.

12) Theory, σελ. 533.

13) Theory, σελ. 53.

«Imitative Arts». Δὲν θὰ ἦταν ἄσκοπον νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἰαδήποτε σοβαρὰ ἀσχολία μὲ τὴν Φιλοσοφίαν ἀναγκαστικῶς δημιουργεῖ ἀναφορὰν εἰς τοὺς παλαιότερους διδασκάλους τοῦ θέματος καὶ πρέπει νὰ ἀναμένεται εὐρεία. Τοῦτο ἀποτελεῖ μέρος τῆς τεχνικῆς τῆς ἐρεύνης. Μὲ τὸν Adam Smith συνέβαινε καὶ κάτι ἐπὶ πλεόν. Ἦτο πολὺ οἰκείος πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα. Οὕτω, μολονότι ἀρκετὰς φορές εἰς λεπτομερείας ἐπικρίνει βαθέως ἐπηρεάσθη ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τοῦ τί εἶναι τὸ *πρόπον* καὶ εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ ἰδικοῦ του συστήματος πολλάκις ἀναφέρεται εἰς τὴν «εὐκοσμίαν» τῆς ἠθικῆς πράξεως. Ἐπίσης ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἐσχημάτισεν τὴν ἰδέαν τοῦ τί εἶναι τὸ *καλὸν* καὶ δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν πόσον προσκεκολλημένος ἔμενεν εἰς τὰς πηγὰς του, μὲ τὸ νὰ ζητᾷ ὀρισμένην αὐστηρότητα εἰς τὴν ὠραιότητα. Π. χ. μεγάλως προετίμα τὴν γλυπτικὴν ἀπὸ τὴν ζωγραφικὴν ⁽¹⁴⁾. Ἡ ἀφοσιώσις του αὐτῇ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἦτο ἐκείνη ἣτις ἐγελοιοποιήθη ἀπὸ τὸν Tiliari εἰς ἓνα σχέδιον διὰ μίαν ξυλογραφίαν τοῦ Boldrini, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Λαοκόων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν παρίστανται διὰ πιθήκων τοὺς ὁποίους ἔχουν περιπλέξει τὰ ἔρπετά τῆς μιμήσεως ⁽¹⁵⁾.

Ὁ Gillies, ὁ μεταφραστὴς τῶν *Ἠθικῶν* καὶ *Πολιτικῶν* τοῦ Ἀριστοτέλους, ἰσχυρίσθη ὅτι ἡ ἐξάρτησις τοῦ Adam Smith ἦτο μεγαλύτερας ἐκτάσεως, λέγων, ὅτι ἡ θεωρία τῶν Moral Sentiments δὲν ἦτο εἰμὴ μία ἐπέκτασις τῶν ὅσον ὁ Πολύβιος ἔγραφεν ⁽¹⁶⁾. Ὁ Gillies, πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ἰσχυρισμῶν του, ἀναφέρει ἕν χωρίον ὡς μετέφρασε τοῦτο ὁ Hampton. Ἐπειδὴ αἱ λέξεις ἔχουν ἀρκετὴν σημασία, τὸ κείμενον ὀφείλει ν' ἀναφερθῆ ὡς ὁ Gillies τὸ δίδει: «Ἀπὸ τὴν ἔνωσιν τῶν δύο φύλλων, πρὸς τὴν ὁποίαν πάντες φυσικῶς ἀποκλίνουν, τέκνα γεννῶνται. Ὅταν οἰαδήποτε ἐξ αὐτῶν φθάνοντα εἰς ὄριμον ἡλικίαν, ἀντὶ ν' ἀνταποδώσουν τὴν ἀρμόζουσαν εὐγνωμοσύνην καὶ βοήθειαν εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀνετράφησαν, ἀντιθέτως, προσπαθοῦν νὰ τοὺς βλάψουν διὰ λόγων ἢ πράξεων, εἶναι φανερόν ὅτι ἐκεῖνοι οἵτινες βλέπουν τὸ ἄδικον, ἔχοντες παρατηρήσει ἐπίσης πρὶν τὰς βασάνους καὶ τὰς προθύμους φροντίδας ἅτινας οἱ γονεῖς διὰ τὴν διατροφήν καὶ ἐκπαίδευσιν τῶν τέ-

14) Essays, 1795, σελ. 138.

15) Papillon : Graveur en Bois, 1766, σελ. 160—1.

16) Πολύβιος, VI, 6, 2—10.

κνων των υπέστησαν, πρέπει βαθέως νά προσεβλήθησαν καὶ δυσαρ-
στήθησαν ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν ταύτην. Διότι ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος μόνος
μεταξὺ τῶν διαφόρων ζῶων εἶναι προικισμένος μὲ τὴν δύναμιν τῆς
λογικῆς, δὲν δύναται ὡς τὰ ἄλλα ζῶα νά ἀντιπαρέλθῃ μίαν τοιαύ-
την πρᾶξιν μὲ ἀδιαφορίαν· θὰ κάμῃ σκέψεις ἐπὶ τῶν ὄσων βλέπει·
καὶ συγκρίνων τὸ μέλλον μὲ τὸ παρὸν δὲ θά παραλείψῃ νά ἐκφράσῃ
τὴν ἀγανάκτησίν του διὰ τὴν ἄδικον ταύτην μεταχείρησιν, εἰς τὴν
ὁποίαν, ὡς προορᾷ, δύναται καὶ οὕτως νά ἐκτεθῆ ποτέ. Οὕτω πάλιν,
ὅταν εἷς συνετρέχῃ ὑπὸ ἑτέρου εἰς καιρὸν κινδύνου καὶ ἀντὶ ν' ἀν-
ταποδώσῃ εἰς τὸν εὐεργέτην του, προσπαθεῖ ἀνά πάσαν στιγμὴν νά
τὸν καταστρέψῃ ἢ νά τὸν πλήξῃ, εἶναι βέβαιον ὅτι ὅλοι πρέπει νά
ταραχθοῦν ἀπὸ τοιαύτην ἀγνωμωσύνην μέσω τῆς συμπαθείας πρὸς
τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ πλησίον των· καὶ ἀπὸ τὸν φόβον ἐπίσης ὅτι πα-
ρομοία περίπτωσις δυνατὸν νά συμβῇ καὶ εἰς αὐτούς. Καὶ ἐντεῦθεν δη-
μιουργεῖται εἰς τὸν νοῦν κάθε ἀνθρώπου μία ὠρισμένη *ιδέα* περὶ τῆς
φύσεως καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ καθήκοντος, εἰς τὸ ὁποῖον συνίστανται
ἀμφότερα — ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς δικαιοσύνης. Κατὰ τὸν αὐτὸν
τρόπον, ὁ ἄνθρωπος ὅστις ὁρᾶται κατὰ τὴν υπέρσπισιν ἄλλων, νά
ρίπτει πρῶτον τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸν κάθε κίνδυνον καὶ ἀκόμη νά
ὕψισταται τὴν μανίαν τῶν ἀγριωτέρων ζῶων, οὐδέποτε ἀποτυγχάνει
νά ἐπιτύχῃ τὰς θερμότερας ἐκδηλώσεις ἐπευφημίας· ἐνῶ ἐκεῖνος ὅστις
δεικνύει διαφορετικὴν διαγωγὴν, ἀκολουθεῖται ἀπὸ ψόγον καὶ μομ-
φήν. Καὶ οὕτω οἱ ἄνθρωποι ἀρχίζουν νά διακρίνουν τὴν φύσιν πρα-
γμάτων ἐντίμων καὶ μικροπρεπῶν καὶ εἰς τί συνίσταται ἡ διαφορὰ
μεταξὺ των· καὶ ν' ἀντιλαμβάνονται ὅτι τὰ πρῶτα, ἐξ αἰτίας τῶν
πλεονεκτημάτων τὰ ὁποῖα τοὺς παρέχουν, εἶναι κατάλληλα διὰ θαυ-
μασμὸν καὶ μίμησιν καὶ τὰ δεύτερα δι' ἀποδοκιμασίαν καὶ ἀποφυ-
γὴν» (17, 18).

17) Jhon Gillies : Aristotle's Ethis, 2a ἐκδ., σελ. 302—3. Ὁ Dugald Ste-
wart ἀναφέρει τὸν Gillies εἰς τὴν προσηρηθεμένην σημείωσιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ
Memoir τοῦ 1811 σελ. 125. (Αἱ προσθεθεῖσαι σημειώσεις τῆς ἐκδόσεως ταύτης
σπανίως περιέχονται εἰς ἀνατυπώσεις τοῦ Memoir). Ἐκεῖ ἀναφέρει, ὅτι δὲν φαί-
νεται καὶ πολὺ ἀληθοφανής, ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Smith ἦτο δανεισμένη ἀπὸ τὸν
Πολύβιον.

18) Σημ. τ. Μ.—Τὸ πρωτότυπον ἔχει ὡς ἀκολούθως : «πάντων γὰρ πρὸς τὰς
συνουσίας ὁρμώνων κατὰ φύσιν, ἐκ δὲ τούτων παιδοποιίας ἀποτελουμένης, ὁπότε
τις τῶν ἐκτραφέντων εἰς ἡλικίαν ἰκόμενος μὴ νέμοι χάριν μηδ' ἀμύναί τούτοις
οἷς ἐκτραφεῖ, ἀλλὰ πού τούναντία κακῶς λέγει ἢ δοῦν τούτους ἐγχειροῖ, δηλον
ὡς δυσαρσετεῖν καὶ προσκόπτειν εἰκὸς τοὺς συνόντας καὶ συνιδόντας τὴν γεγε-

Δὲν ὑπῆρχεν ἀμφιβολία, ὅτι ἡ τετάρτη πρότασις ἀρχίζουσα «οὕτω πάλιν» καὶ περιέχουσαν τὴν λέξιν «συμπάθεια», ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τοῦ Gillies· τὰ συμπεράσματά του ὁμῶς μόλις ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ τὸ πρωτότυπον : καὶ μὴν ὅταν πάλιν ἄτερος ὑπὸ θατέρου τυχῶν ἐπικουρίας ἢ βοηθείας ἐν τοῖς δεινοῖς μὴ νέμῃ τῷ σώσαντι χάριν, ἀλλὰ ποτε καὶ βλάπτειν ἐγχειρῇ τοῦτον, φανερὸν ὡς εἰκὸς τῷ τοιοῦτῳ δυσαρεστεῖσθαι καὶ προσκόπτειν τοὺς εἰδότας συναζανακτοῦντας μὲν τῷ πέλας ἀναφέροντας δ' ἐφ' αὐτοὺς τὸ παραπλήσιον.

Περιοσώτερον σπουδαία εἶναι ἡ γενικὴ ἔννοια τοῦ χωρίου τούτου, ἥτις περισσώτερον ἀφορᾷ τὸν La Rochefoucauld ἢ τὸν Smith. Ὁ Θεατῆς εἰς τὸν Πολύβιον εἶναι τελείως μεροληπτικός, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐκεῖνος εἰς τὸν Smith ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Ὁ Hume, ὀξυδερκής, διείδεν τὰς ἐννοίας αὐτάς καὶ καθὼς ὁ Bonard παρατηρεῖ, ἀναφέρει τὸ αὐτὸ χωρίον τῷ 1751 πρὸς ὑποστήριξιν τῆς Self - Love (19). Δηλαδὴ ὀκτῶ ἔτη πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Theory of Moral Sentiments. Ἐχοντες δὲ ὑπ' ὄψιν τὴν στενὴν σχέσιν ἥτις ὑφίστατο μεταξὺ τοῦ Hume καὶ τοῦ Smith, δύναται νὰ εὐστα-

νημένην ἐκ τῶν γεννησάντων ἐπιμέλειαν καὶ κακοῦ ἀθείαν περὶ τὰ τέκνα καὶ τὴν τούτων θεραπείαν καὶ τροφήν. τοῦ γὰρ γένους τῶν ἀνθρώπων ταύτη διαφέροντος τῶν ἄλλων ζώων, ἢ μόνοις αὐτοῖς μέτεστι νοῦ καὶ λογισμοῦ, φανερὸν ὡς οὐκ εἰκὸς παρατρέχειν αὐτοὺς τὴν προειρημένην διαφορὰν, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων, ἀλλ' ἐπισημαίνεσθαι τὸ γιγνόμενον καὶ δυσαρεστεῖσθαι τοῖς παροῦσι, προορωμένους τὸ μέλλον καὶ συλλογιζομένους ὅτι τὸ παραπλήσιον ἕκαστοις αὐτῶν συγκυρήσει. καὶ μὴν ὅταν πάλιν ἄτερος ὑπὸ θατέρου τυχῶν ἐπικουρίας ἢ βοηθείας ἐν τοῖς δεινοῖς μὴ νέμῃ τῷ σώσαντι χάριν, ἀλλὰ ποτε καὶ βλάπτειν ἐγχειρῇ τοῦτον, φανερὸν ὡς εἰκὸς τῷ τοιοῦτῳ δυσαρεστεῖσθαι καὶ προσκόπτειν τοὺς εἰδότας, συναζανακτοῦντας μὲν τῷ πέλας, ἀναφέροντας δ' ἐφ' αὐτοὺς τὸ παραπλήσιον. ἐξ' ὧν ὑπογίγνεται τις ἔννοια παρ' ἕκαστῳ τῆς τοῦ καθήκοντος δυνάμεως καὶ θεωρίας· ὅπερ ἐστὶν ἀρχὴ καὶ τέλος δικαιοσύνης, ὁμοίως πάλιν ὅταν ἀμύνη μὲν τις πρὸ πάντων ἐν τοῖς δεινοῖς, ὑφίστηται δὲ καὶ μὲν τὰς ἐπιφορὰς τῶν ἀλκιμωτάτων ζώων, εἰκὸς τὸν μὲν τοιοῦτον ὑπὸ τοῦ πλήθους ἐπισημασίας τυγχάνειν εὐνοϊκῆς καὶ προστατικῆς, τὸν δὲ τ' ἀναντία τούτῳ πράττοντα καταγνώσεως καὶ προσκοπῆς. ἐξ' οὗ πάλιν εὐλογον ὑπογίγνεσθαι τινα θεωρίαν παρὰ τοῖς πολλοῖς αἰσχροῦ καὶ καλοῦ καὶ τῆς τούτων πρὸς ἄλληλα διαφορᾶς, καὶ τὸ μὲν ζήλου καὶ μιμήσεως τυγχάνειν διὰ τὸ συμφέρον, τὸ δὲ φυγῆς. Πολύβιος, VI, 6, 2—10.

19) Bonard : Moral Sense, σελ. 182. Hume : Enquiry concerning the Principles of Morals. Green καὶ Gross, Hume's Essays, II σελ. 204.

θήση ή γνώμη, ότι ή προσοχή του Smith επί του προαναφερθέντος χωρίου ἐκινήθη είτε υπό του Hume προσωπικῶς, είτε από τὰ ἔργα του. Ἐάν ὁπωσδήποτε ὁ Adam Smith ἐπηρεάσθη καθόλου από τόν Πολύβιον, πράγμα ἀμφίβολον, τοῦτο δὲν ὠφείλετο εἰς τόν Hume, Αὐτό καταφαίνεται ἀπό μίαν προσφάτως γενομένην ἀνακάλυψιν μέρους μιᾶς τῶν παραδόσεων τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς Edinburg, ἡ ὁποία κατ' ἰδικήν του ὁμολογίαν ἐγράφη πρὸ τοῦ 1749⁽²⁰⁾. Τὸ ἔτος δηλαδή κατὰ τὸ θέρος τοῦ ὁποίου ὁ Hume ἐπέστρεφεν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν Σκωτίαν. Κατὰ τὴν περίοδον κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Adam Smith εὐρίσκετο εἰς Edinburg, ὁ Hume ἔζη εἰς Ninewells καὶ σπανίως ἠδύνατο νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν πρωτεύουσαν. Τὸ χειρόγραφον ἀποδεικνύει ὅτι κατὰ τὸν χρόνον πού ἐγράφη, ὁ Adam Smith εἶχε ἤδη ἐπεξεργασθῆ τὰς κυρίας ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς του θεωρίας. Οὕτω, συζητῶν τὴν νομικὴν ποινὴν διὰ τὴν ἐνοχὴν ἑνὸς φύλακος ὅστις εὐρέθη κοιμώμενος εἰς τὴν θέσιν του, λέγει: «Τίποτε δὲν εἶναι δικαιότερον τοῦ νὰ θυσιασθῆ τις χάριν τῆς ἀσφαλείας χιλιάδων. Ἄλλὰ προσβλέπομεν εἰς τὴν τιμωρίαν αὐτὴν ὑπὸ τὸ αὐτὸ φῶς, ὑπὸ τὸ ὁποῖον βλέπομεν τὴν τιμωρίαν ἑνὸς ἀγνώμονος δολοφόνου ἢ πατροκτόνου; Ἡ καρδιά μας ἐπικροτεῖ μὲ τὴν αὐτὴν ζέσιν ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις; Βλέπομεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἑνὸς ἕν ἀτυχὲς θῦμα, τὸ ὁποῖον πράγματι πρέπει νὰ θυσιασθῆ χάριν τοῦ συμφέροντος τῶν πολλῶν, ἀλλὰ τοῦτον αἱ καρδίαι μας θὰ ἦσαν εὐτυχεῖς νὰ λυτρώσουν καὶ λυπούμεθα μόνον διότι τὰ συμφέροντα τοῦ ὄλου ἐναντιοῦνται εἰς τοῦτο». Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, ἡ ἰδέα τῆς συμπαθείας καίτοι δὲν ἀνοφέρεται ρητῶς, σαφῶς ὑποδηλοῦται. Εἰς τὸ τέλος τοῦ δοκουμένου τούτου «ἕν ἀμερόληπτον πρόσωπον» τοποθετεῖται ὡς διαιτητής. «Ὁ δικαστὴς ὑπόσχεται ν' ἀκούσῃ ὅλα τὰ παράπονα δι' ἀδικίας, νὰ ἐρευνήσῃ ἐπιμελῶς τὰ περιστατικὰ ἅτινα αἰτῶνται ἀμφότερα τὰ μέρη καὶ νὰ παράσχῃ τὴν ἱκανοποίησιν αὐτὴν ἥτις εἰς οἶονδήποτε ἀμερόληπτον πρόσωπον θὰ ἐφαίνετο δικαία καὶ ἴση». Ἡ περικοπὴ αὕτη τελειώνει μὲ μίαν πρότασιν ἥτις ἔχει σημασίαν ὡς ἀναφέρουσα τὴν «Theory of Moral Sentiments», μολοντί τὸ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον βιβλίον δὲν ἐδημοσιεύθη εἰμὴ δέκα ἔτη βραδύτερον⁽²¹⁾. «Οἱ κανόνες οἵτινες ἀρμόζουσι εἰς τὰς φυσικὰς ἀρχὰς

20) Τὸ χειρόγραφον τοῦτο εὐρίσκεται σήμερον εἰς τὴν Πανεπιστημιακὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Glasgow. Τὰ τῆς εὐρέσεως καὶ τὰ τοῦ πνεύματος τῶν τμημάτων τῶν παραδόσεων τοῦ Edinburg εἰς Scott: Adam Smith, σελ. 57—59.

21) Ὁ Eckstein μνημονεύει, ὅτι ὁ Adam Smith δυνατόν νὰ ἐπηρεάσθη

της Δικαιοσύνης ἢ εἰς τὴν ἀναλογίαν τῶν συναισθημάτων αὐτῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων τὰ αἰσθήματα ἡμῶν ἔχουν ἐδραιωθεῖ ἐπὶ τῆς γνώμης ὅτι ταῦτα ὀφείλουν νὰ ρυθμισθοῦν, συνιστοῦν ὅτι καλεῖται φυσικὸν Δίκαιον ἢ Θεωρία τῶν γενικῶν ἀρχῶν τοῦ Δικαίου καὶ ἓνα οὐσιωδέστατον τμῆμα τῆς Theory of Moral Sentiments (Θεωρίας τῶν Ἠθικῶν Συναισθημάτων). Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν θὰ προβῶ εἰς ἀνάλυσιν τῶν ἀνωτέρω, προτιθέμενος εἰς τὸ μέλλον ν' ἀσχοληθῶ ἰδιαιτέρως μὲ τὸ θέμα τοῦτο». Ἡ πρότασις αὕτη δεικνύει, ὅτι ὁ Adam Smith ἀπέβλεπεν εἰς τὰς ἐρεῦνας του περὶ τὰ Ἠθικά, Νομικὴν καὶ Πολιτικὴν Οἰκονομίαν ὡς εἰς ἓν σύνολον, εἰς τὸ ὅποιον τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἔδωκεν τὸν τίτλον «The theory of Moral Sentiments». Ἀργότερον μετεβίβασεν τὸν τίτλον αὐτὸν εἰς τὸ ἠθικὸν μέρος μόνον. Κατόπιν ἀπεχώρησε τὸ οἰκονομικὸν τμῆμα, τὸ ὅποιον ἐπροτίθετο νὰ ἐκδώσῃ περὶ τὸ 1764—5 καὶ τὸ ὅποιον εἰς τὴν πραγματικότητα ἐνεφανίσθη ὡς τὸ «Wealth of Nations».

Περὶ τοῦ τελευταίου—νομικοῦ—μέρους, παρεμείναντος ἀνεκδόκτου, ὑπάρχει ὑπαινιγμὸς εἰς τὴν τελευταίαν ἐκδοσιν τῆς Theory, ἣτις εἶδεν τὸ φῶς κατὰ τὸ τέλος τοῦ βίου του (1790), σὰν μία ἀνεκπλήρωτος ὑπόσχεσις.

Ἡ κυρία πηγὴ τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς τοῦ Adam Smith δέον ν' ἀνευρεθῇ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προσωπικότητα. Ὁ χαρακτήρ του ἦτο ὑπέροχος, εἰς τὸν τύπον τῆς συμπαθείας ὅστις περιεγράφη εἰς τὴν Theory του. Δι' αὐτὸν ἡ Ἀρετὴ δὲν ἦτο τόσον πολὺ μία ἰδέα, ἀλλὰ κάτι ἀνθρωπόμορφον, τὸ ὅποιον ἀνευρίσκεται εἰς ἄτομα καὶ γενικοποιεῖται παρ' αὐτῶν. Συμφώνως μὲ τὴν βᾶσιν ταύτην, ὁ Smith δυνατόν νὰ παρετήρησε πολλὰ τὰ ὁποῖα ἐπεβεβαίωσεν δι' ἀμφοτέρων—τῆς κλασσικῆς καὶ τῆς νεωτέρας φιλολογίας. Δύνανται ν' ἀναφερθοῦν δύο παραδείγματα, ἕκαστον δι' εἰδικὸν σκοπὸν, προερχόμενα ἀπὸ συγγραφεῖς τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὰς παραδόσεις του εἰς Edinburg. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν ἦτο ὁ Πλούτουρχος, ὅστις εἰς τὰς εἰσα-

εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ τίτλου τούτου ἀπὸ τῆς Theories des Sentiments agréables où après avoir indiqué les règles que la nature suit dans la distribution du plaisir on établit les principes de la Théologie naturelle et ceux de la Philosophie morale τοῦ Louis Jean Ἐπισκόπου τοῦ Pouilly. Ἡ ἐργασία αὕτη ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1736 καὶ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον τῷ 1749. Ὁ Adam Smith τὴν ἀνέφερεν εἰς τὸ ἄρθρον εἰς τὴν Edinburg Review τῷ 1755· Theorie des Ethischen Gefühle, σελ. XXVII.

γωγάς του εις τούς βίους τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Τιμολέοντος ἐξηγεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐργασίας του. Εἶναι ἡ σκέψις ἥτις μεταγενεστέρως ἐξεφράσθη ὑπὸ τοῦ Longfellow :

Lives of great men all remind us
We can make our lives sublime

Ὁ Πλούταρχος προάγει τὴν ἰδέαν του δίδων μίαν ψυχολογικὴν δικαιολόγησιν τῆς. Ἡ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψις, οὕσα παθητικὴ, εἶναι ὑποκείμενον τῶν ἐντυπώσεων αἵτινες ἐπιδρῶν ἐπ' αὐτῆς. Ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς σκέψεως καὶ τῆς φαντασίας, ὁ νοῦς ἔχει μίαν δύναμιν νὰ κατευθύνῃ τὴν ἐνέργειάν του ὡς ἐπιθυμεῖ. Μεταξὺ ὄλων τῶν δυνατῶν στόχων τῆς δράσεως του εἶναι μερικοὶ οἵτινες τὸν ἐξυψώνουν καὶ οἵτινες, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, προκαλοῦν εὐχαρίστησιν εἰς τὸν θεώμενον αὐτοὺς καὶ διεγείρουν μίαν ἐπιθυμίαν πρὸς μίμησιν. Εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν ἀνήκει καὶ ἡ Ἄρετή. Ἐντεῦθεν ἐγεννήθη ἡ ἰδέα εἰς τὸν Πλούταρχον, νὰ δημιουργήσῃ ὑπέρτατα παραδείγματα αὐτῆς εἰς τούς βίους αὐτῶν οἱ ὅποιοι δικαίως εἶχον δοξασθῆ. Καὶ ἐπὶ σκοπῶ ἀντιπαραβολῆς, ν' ἀναφέρῃ ἄλλους οἵτινες ἔσφαλον εἰς μεγαλύτερον ἢ μικρότερον βαθμόν. Αἱ ἀκόλουθοι προτάσεις ἀποτελοῦν παραδείγματα τῶν ἀνωτέρω σκέψεων του : « . . . τῇ μὲν γὰρ αἰσθήσει κατὰ πάθος τῆς πληγῆς ἀντιλαμβανομένη τῶν προστυχανόντων ἴσως ἀνάγκη πᾶν τὸ φαινόμενον, ἂν τε χρήσιμον ἂν τ' ἄχρηστον ἦ, θεωρεῖν, τῶ νῶ δ' ἕκαστος εἰ βούλοιτο χρῆσθαι, καὶ τρέπειν ἑαυτὸν αἰεὶ καὶ μεταβάλλειν ῥᾶστα πρὸς τὸ δόκοῦν πέφυκεν, ὥστε χρῆ διώκειν τὸ βέλτιστον, ἵνα μὴ θεωρῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ τρέφεται τῶ θεωρεῖν . . . ταῦτα δέ ἐστιν ἐν τοῖς ἐπ' ἀρετῆς ἔργοις, ἃ καὶ ζῆλόν τινα καὶ προθυμίαν ἀγωγὸν εἰς μίμησιν ἐμποιεῖ τοῖς ἱστορήσασιν . . . ὅθεν οὐδ' ὠφελεῖ τὰ τοιαῦτα τοὺς θεωμένους, πρὸς ἃ μιμητικὸς οὐ γίνεται ζῆλος οὐδὲ ἀνάδοσις κινουσα προθυμίαν καὶ ἀφορμὴν ἐπὶ τὴν ἐξομείωσιν, ἀλλ' ἢ γε ἀρετὴ ταῖς πράξεσιν εὐθύς οὕτω διατίθησιν, ὥστε ἅμα θαυμάζεσθαι τὰ ἔργα καὶ ζηλοῦσθαι τοὺς ἐργασμένους⁽²²⁾.

Ἡ τέρψις τοῦ Πλουτάρχου κατὰ τὴν παρακολούθησιν τῶν ἐυγενῶν πράξεων, ὅταν ἀναλυθῆ, προϋποθέτει τὴν «συμπάθειαν» τοῦ Adam Smith, ὅχι ὁμως εἰς τοιαύτην ἔκτασιν ὥστε νὰ δικαιολογηθῆ τὸ λεγόμενον, ὅτι τὸ τμήμα τοῦτο τῆς Theory of Moral Sentiments

22) Πλούταρχος : Περικλῆς I, 2, 3, 4, II, 2.

ἦτο δανεισμένον ἀπὸ τὸν Ἑλληνα συγγραφέα. Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς θεωρίας του, δὲν φαίνεται ὅτι ὁ Adam Smith ἐπηρέασθη ἀπὸ τὸν Πλούταρχον, εἴτε κατ' εὐθείαν εἴτε μέσῳ τοῦ Κικέρωνος. Καὶ διὰ τὰ ἀναφέρωμεν μίαν μόνον περικοπὴν: «Ὅταν ἀναγιγνώσκωμεν μίαν ἱστορίαν περιλαμβάνουσαν πράξεις διαυγοῦς καὶ εὐεργετικοῦ νοῦ, μὲ πόσον πάθος εἰσερχόμεθα εἰς τοιαύτας σκιαγραφῆσεις. Πόσον ἀναζωογονούμεθα ἀπὸ τὴν ἐμπνευσμένην μεγαλοφυχίαν ἣτις τὰς κατευθύνει! Πόσον εἴμεθα εὐτυχεῖς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν των! Πόσον λυπημένοι ὅταν διαψεύδονται! Διὰ τῆς φαντασίας γινόμεθα τὸ πρόσωπον τοῦ ὁποῦ αἱ πράξεις μας ἀναπαρίστανται μεταφέρομεν διὰ τῆς φαντασίας τοὺς ἑαυτοὺς μας εἰς τὰς σκηνὰς τῶν μεμακρυσμένων καὶ λησμονημένων αὐτῶν περιπετειῶν καὶ φανταζόμεθα τοὺς ἑαυτοὺς μας εἰς τὸν ρόλον ἑνὸς Σκιπίωνος ἢ ἑνὸς Καμίλλου, ἑνὸς Τιμολέοντος ἢ ἑνὸς Ἀριστείδου»⁽²³⁾.

Ἐτερος συγγραφεὺς τὸν ὁποῖον ὁ Adam Smith ἐχρησιμοποιεῖ διὰ νὰ διακοσμή τὰς παραδόσεις του εἰς Edinburg καὶ Glasgow ἦτο ὁ Addison καὶ οἱ συνεργάται του εἰς τὸν Spectator⁽²⁴⁾. Τὸ πλεόν σημαντικὸν χωρίον τὸ ὁποῖον δυνατὸν νὰ τὸν ἐπηρέασε, περιέχεται εἰς τὴν ἀφιερωτικὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῶν συλλεχθέντων Essays. Εἶναι ὑπογεγραμμένον «Spectator» καὶ ἀπευθύνεται εἰς τὸν λόρδον Sommers. Ἄρχεται ὡς ἐξῆς: «Λόρδε μου, δὲν θὰ ἔπαιζα τὸν ρόλον ἑνὸς ἀμερολήπτου θεατοῦ, ἐὰν ἀφιέρωνα τὰ ἀκολουθοῦντα φύλλα εἰς ἕνα ὅστις δὲν εἶναι ἀπὸ τὰς πλεόν τελείας καὶ ἀνεγνωρισμένης ἀξίας»⁽²⁵⁾. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα: «Τότε θὰ ἐπεριφρονούσαμεν τοὺς Ἑπαίνους, ὅταν πύσαμε νὰ εἴμεθα ἄξιοι δι' αὐτούς. Ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσιν μας δύο δημηγορίας τοῦ Τουλίου καὶ τοῦ Πλινίου ἀπευθυνθείσας εἰς τοὺς μεγαλυτέρους καὶ καλυτέρους Ἡγεμόνας ὄλων τῶν *Ρωμαίων* Αὐτοκρατόρων, οἱ ὁποῖοι ἀναμφιβόλως ἤκουσαν μὲ τὴν μεγαλυτέραν ἱκανοποίησιν, ὅτι καὶ τὰ πλεόν ἀδιάφορα πρόσωπα καὶ εἰς τοιαύτην Χρονικὴν Ἀπόστασιν δὲν δύνανται ν' ἀναγνώσουν ἄνευ θαυμασμοῦ»⁽²⁶⁾. Παρομοίως γράφει ὁ Steele: «Δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ παρατηρήσωμεν μίαν Εὐχαρίστησιν νὰ δημιουρ-

23) Theory of Moral Sentiments, London 1892, σελ. 105.

24) Scott: Adam Smith, σελ. 51.

25) The Spectator (Everyman's Lib.) I, σελ. 1.

26) Spectator, No 467, VI, σελ. 259.

γείται εις την ψυχὴν μας, εις τὴν θεάν καὶ τὴν ἀκοὴν μιᾶς γενναίας πράξεως, ἔστω καὶ ἔαν δὲν ἐνδιαφερόμεθα διόλου» (27).

Τὰ ἀνωτέρω χωρία ὑποδηλοῦν εἰς ἕκτασιν τινα τὸν Ἀμερόληπτον θεατὴν. Ἔλλα φανερώουσι τὴν «συμπάθειαν». «Ἐκεῖνοι οἵτινες διαβιοῦν εἰς τὴν Συνοικίαν τῶν καλῶν παροδειγμάτων, φεύγουσι εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνισιν οἰουδήποτε εἰδεχθοῦς... Οὕτως, ὥστε ἄγναι καὶ ἀμόλυντοι σκέψεις φυσικῶς ὑποβάλλονται εἰς τὸν Νοῦν ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ τὰ ὁποῖα αἰωνίως μᾶς περιβάλλουσι καὶ εἶναι ὥραϊα καὶ καλλιπρεπῆ εἰς τὸ εἶδος τῶν» (28).

Τέλος, ὁ Addison ἀναπτύσσων τὴν σκέψιν τοῦ Πλάτωνος καὶ Κικέρωνος γράφει: «ἀγαπῶμεν ἕνα Ἐνάρετον Ἄνθρωπον ὅστις ζῆ εἰς τὰ πλέον ἀπομεμακρυσμένα τμήματα τῆς Γῆς, μολονότι εἶναι τελείως ἀδύνατον νὰ μᾶς φθάσῃ ἡ Ἄρετή του καὶ νὰ εὐεργετηθῶμεν παρ' αὐτῆς· δυνατὸν ἕνας ὁ ὁποῖος ἀπέθανε πρὸ πολλῶν χρόνων νὰ δημιουργήσῃ εἰς τὸν νοῦν μας μίαν μυστικὴν Ἀγάπην καὶ Ἐκτίμησιν δι' αὐτόν, ὅταν διαβάσωμεν τὴν Ἱστορίαν του· ἀκόμη καὶ ἕνας ὅστις ὑπῆρξεν ἐχθρὸς τῆς χώρας μας ὅταν ἐπρονόησεν οἱ πόλεμοι του νὰ διέπωνται ἀπὸ Δικαιοσύνης καὶ Ἀνθρωπισμὸν» (29).

Ἡ ἐρμηνεία καὶ αἱ σκέψεις τοῦ Adam Smith ἐπὶ τῶν ἀπόψεων τῶν θεμελιωτῶν τῆς Φιλοσοφίας εἶναι συχνὰ ὑποβλητικαὶ καὶ χαρακτηριστικαί. Ὁ Ἀριστοτέλης εἰς πολλὰ πράγματα πρωτότυπος, προσεπάθησεν νὰ εἶναι τοιοῦτος εἰς ἅπαντα. Ἐκ τῆς προσοχῆς τὴν ὁποῖαν ὁ Adam Smith ἐπέστησεν εἰς τὸ τί ἦτο φύσει, φαίνεται ὅτι εἶχε ὑψηλὴν ἰδέαν διὰ τοὺς Στωϊκοὺς, τοὺς ὁποῖους ἐχαρακτηρίζεν ὡς «τοὺς πλέον θρησκευτικοὺς ἐκ τῶν Ἑλλήνων Φιλοσόφων». Τῷ 1880 ἐπωλήθη εἰς Edinburg καὶ ἀκολούθως εἰς London ἕν χειρόγραφον τὸ ὁποῖον λέγεται ὅτι ἦτο αὐτόγραφον τοῦ Adam Smith, γραφέν μεταξὺ 1753 καὶ 1757, ὑπὸ τὸν τίτλον «Σκέψεις ἐπὶ τῶν Ἐπιστῶν τοῦ Σενέκα, γραγεῖσαι ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῶν Στωϊκῶν» (30). Τὰ ἀφορῶντα ὅμως τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶναι ἄγνωστα. Ὁ Χρῦσιππος ἀποκαλεῖται «εἰς ἀπλοῦς διαλεκτικὸς σχολαστικὸς χωρὶς οὐδεμίαν φιλοκαλίαν ἢ χάριν» (31).

27) Spectator No 230, III, σελ. 228.

28) Spectator No 631, VIII, σελ. 247.

29) Spectator No 243, III, σελ. 277· πρβλ. ἐπίσης No 191 καὶ Κικέρων De officiis, I, V.

30) H. Higgs: Bibliography of Economics, 1751—1775 No 410.

31) Theory, σελ. 425.

Ἡ ἀντίληψις ὅτι αἱ βάσανοι τὰς ὁποίας τὰ ἄτομα ὑφίστανται εἶναι ἐσχεδιασμένοι διὰ τὸ καλὸν τοῦ συνόλου εἶναι μία ὑπέροχος θεωρία ἐν τῇ δυστυχίᾳ τὴν ὁποίαν κακῶς ἐχειρίσθησαν οἱ Στωϊκοὶ «ὡς τὴν μεγαλυτέραν ὑπόθεσιν καὶ θεωρίαν τῆς ζωῆς μας»⁽³²⁾. Συμφώνως μὲ τὴν ἄποψιν ταύτην «ἡ ζωὴ θὰ ἔδει νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς ἐν παίγνιον μεγάλης ἐπιδεξιότητος, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως, ὁπωσδήποτε, ὑπάρχει ἐν κρᾶμμα ἐλπίδος». Ἐν τῇ πραγματικότητι εἶναι «ἐν ἀπλοῦν ἄνευ μεγάλης ἀξίας στοίχημα, ἕνα γεγονὸς ἄσημον ὥστε νὰ κινήσῃ οἰανδήποτε ἀγωνιώδη φροντίδα. Ἡ μόνης μας φροντίς θὰ ὄφειλεν νὰ εἶναι ὄχι περὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ στοίχημα ἀλλὰ περὶ τῶν τιμῶν μεθόδων παιξίματος»⁽³³⁾. Πολλὰ ἀπὸ τὰ αἰτήματά του ἠθικῶν ἀρχῶν εἶναι ἐνδιαφέροντα. Τ' ἀκόλουθα δύνανται ν' ἀναφερθοῦν. Ἐνῶ ἡ πρᾶξις ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φόβου καὶ τοῦ θυμοῦ εἶναι εὐγενής, τὸ ἀντίθετον συμβαίνει ὅταν εἶναι τὸ προσωπεῖον διὰ μελλοντικὴν ἐκδίκησιν. Ὁ Κικέρων, ὁπωσδήποτε, ἀναφέρεται ὡς σκεπτόμενος τὴν ἀνωτέρω ἄποψιν εἰς τὰς περιπτώσεις τοῦ Ὀδυσσεῶς, Θεμιστοκλέους καὶ Λυσσάνδρου⁽³⁴⁾. Ὅτι ἡ ὑπερηφάνεια θὰ ὑποστῇ κατάρρευσιν παραδειγματίζεται μεταξὺ ἄλλων περιπτώσεων μὲ τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Τοιοῦτοι ἄνθρωποι «δὲν διεκρίθησαν περισσώτερον διὰ τὴν μεγάλην τῶν ἀξίαν ἢ διὰ ἕνα βαθμὸν ἀλαζωνείας καὶ αὐτοθαυμασμοῦ, ὅστις εὐρίσκεται ἐν δυσαναλογίᾳ ἀκόμη καὶ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν μεγάλην τῶν ἀξίαν». Ὁ βαθμὸς οὗτος φθάνει μέχρις «ἐνὸς βαθμοῦ ματαιοδοξίας ὅστις ἐγγίζει τὰ ὅρια τῆς παραφροσύνης»⁽³⁵⁾. Εἰς ἕτερον μέρος σκιαγραφεῖ μὲ μελανὰ χρώματα τὴν ὑποψίαν τὴν ὁποίαν ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν διὰ τοὺς καλυτέρους τοῦ φίλους, τὸν φόνον τοῦ Κλείτου, τοῦ Καλλισθένους καὶ τοῦ Παρμενίωνος, τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν δουλοπρεπῆ χαμέρπειαν τῶν κολάκων καὶ εἰς τὸ τέλος ὅλων αὐτῶν, «ὅτι αὐτοὶ τοὺς ὁποίους ἀφῆκεν ὀπίσω του ἐν δυνάμει καὶ ἐξουσίᾳ διένειμον τὴν αὐτοκρατορίαν μεταξὺ τῶν ἀφοῦ οὕτω ἐστέρησαν τὴν οἰκογένειάν του καὶ τοὺς συγγενεῖς του ἀπὸ τὴν κληρονομίαν τῶν, ἐθανάτωσαν τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλον κάθε ἐπιζῶν ἄτομον ἐξ αὐτῶν εἴτε ἄρρεν εἴτε θῆλυ»⁽³⁶⁾.

32) Theory, σελ. 425.

33) Theory, σελ. 409.

34) Theory, σελ. 410.

35) Theory, σελ. 368.

36) Theory, σελ. 373—3.

IV. Νομική 'Επιστήμη

Ἀπομένει τώρα ἡ ἐργασία τοῦ Adam Smith ἐπὶ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία περιγράφεται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς εἰς τὰς Glasgow Lectures (αἱ ὁποῖαι ἐτυπώθησαν τὸ 1896) καὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας προήλθεν τὸ Wealth of Nation. Ἐκ τοῦ ὅλου ἔργου ἀποτελουμένου ἐκ 280 περίπου τυπωμένων σελίδων, τὸ οἰκονομικὸν μέρος συνιστᾷ σχεδὸν τὰ δύο πέμπτα τοῦ ἔργου. Τὸ ὑπόλοιπον ἐδόθη ὑπὸ μορφὴν παραδόσεων εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῆς νομικῆς εἰς Edinburg καὶ ἦτο μία προσπάθεια νὰ σκιαγραφήσῃ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Δικαίου ἐν σχέσει πρὸς τὸ Φυσικὸν Δίκαιον, Θετικὸν Δίκαιον καὶ Διεθνὲς Δίκαιον. Ὑπάρχουν πολλαὶ περιπτώσεις ὅπου ἐχρησιμοποιήθησαν χαρακτηριστικὰ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν καὶ τὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνονται εἰς τὸ Wealth of Nations. Ἡ ἀναφορὰ ὅμως εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα δύναται ν' ἀναβληθῆῖ μέχρις τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐπομένου τμήματος. Τὰ ὑπόλοιπα εἶναι κάτι ποικίλου χαρακτήρος. Μερικὰ ἀναφέρονται εἰς τὸ Ἑλληνικὸν νομικὸν σύστημα, ὡς π. χ. εἰς τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος οἵτινες ἐκέλευον ὅτι οὐδὲν πρόσωπον ἐκ τῶν τεσσάρων κατωτέρων τάξεων, εἰς τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι διηροῦντο, ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῆῖ δι' ἀξίωμα. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν συγγένειαν ἐξ ἀγχιστείας ὡς ἐπηρρεάζουσαν τὸν γάμον, ἀναφέρεται ἡ περίπτωσις τοῦ Κίμωνος καὶ τῆς ἑτεροθαλοῦς αὐτοῦ ἀδελφῆς Ἑλπινίκης⁽³⁷⁾. Οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ οἵτινες ἐδημιούργησαν τὰ θεμέλια τοῦ νομικοῦ συστήματος ἀμυδρῶς ἐξετάζονται. Ὁ ἀρχικὸς ὀλιγαρχικὸς χαρακτήρ τῶν πρώτων δημοκρατιῶν ἀναφέρεται ὅταν τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν ἐξειλίχθη εἰς δημοκρατικὸν καὶ αἱ ἀποικίαι των συνεστήθησαν βάσει τοῦ προτύπου αὐτοῦ. Αὐταὶ τῆς Σπάρτης ἦσαν ἀριστοκρατικαὶ⁽³⁸⁾. Αἱ Εὐρωπαϊκαὶ συμμαχίαι, ἔχουσαι ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος σχηματίσει Συμβούλιον πρέσβων, παραβάλλονται πρὸς τὰς Ἀμφικτυονίας⁽³⁹⁾. Ἀναφέρεται ἡ ὄργη τοῦ Μενελάου ἐναντίον τοῦ Πάριδος, ὀφειλομένη ὄχι εἰς τὴν διαφθορὰν ἀλλὰ τὴν ἀπαγωγὴν τῆς Ἑλένης, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ δανεισμὸς τῶν συζύγων εἰς τὴν Σπάρτην, ὡς παραδείγματα «τῆς μεγίστης ἐκλύσεως τῶν ἠθῶν»⁽⁴⁰⁾. Εἰς τὴν History of England τοῦ

37) Glasgow Lectures, σελ. 88.

38) Glasgow Lectures, σελ. 24, 30.

39) Glasgow Lectures, σελ. 299.

40) Glasgow Lectures, σελ. 75.

Ημε περιγράφεται συνωμοσία γενομένη παρά τινος ὀνόματι Sindercome διὰ τὴν δολοφονία τοῦ Oliver Cromwell. Ἴσως τὸ γεγονός τοῦτο νὰ ἔδωσεν ἀφορμὴν νὰ γραφῆ τὸ ἀκόλουθον χωρίον, τὸ ὁποῖον ὑπέστη τὰ πάνδεινα εἰς τὰς χεῖρας τοῦ γραφέως. «Συμφώνως μὲ τὰς σημερινὰς μας ἰδέας ἡ δολοφονία τοῦ Oliver Cromwell εἶναι (ἢ θὰ ἦτο) πλέον ἢ ἐπαίσχυντος. Ὅπωςδὴποτε ὅμως θὰ ἐνεφανίζετο, ἀφοῦ αἱ δημοκρατίαι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης ἐδημιούργησαν τὴν συνήθειαν ταύτην» (41).

V. Πολιτικὴ Οἰκονομία

Ἡ χρησιμοποίησις τῆς κλασσικῆς φιλολογίας εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Adam Smith γραφέντα, ἥτις μέχρι τώρα ἀνεπτύχθη, μολονότι ἐνδιαφέρουσα, ἔχει χαρακτῆρα τινὰ μεμονωμένων. Εἰς τὰς παραδόσεις ἐπὶ τῶν belles Lettres θὰ ἀνεμένετο ἀπὸ ἕναν συγγραφέα τῆς ἐποχῆς τοῦ Adam Smith εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἀντεπροσώπευεν ἕνα ἀπὸ τὰ μέσα τῆς τέχνης του καὶ εἰς τὴν Νομικὴν προσέθετεν κομψότητα. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ οἰκονομικὸν μέρος, ἀπετέλει ἕν σημαντικὸν μέρος τῆς ὅλης ἀναπτύξεως. Ἡ κλασσικὴ φιλολογία, μολονότι κατεσπαρμένη εἰς τὸ ἔργον του, σχηματίζει ἕνα δεῖγμα ἢ μίαν εἰκόνα ὅταν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὡς ἕν σύνολον. Πρῶτον, ἡ ἀνάπτυξις ἢ περιέχουσα τὸν Καταμερισμὸν τῆς Ἔργασίας θὰ ἐπερρωνόετο ἂν ἡ ἱστορία μίας χώρας ἠδύνατο νὰ μεταβῆ ἀπὸ μίαν κατάστασιν ἀδιαφοροποιήτου ἔργασίας εἰς μίαν τοιαύτην ἐξειδικεύσεως· δεικνύεται δὲ ὅτι οὗτος μεγάλως αὐξάνει εἰς περίπτωσιν πλοῦτου. Τοῦτο φαίνεται συμβαλόν εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἥτις κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Τρωικοῦ Πολέμου ἐφαίνετο «ὅτι μόλις εἶχεν ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸ ποιμενικὸν στάδιον καὶ δὲν εἶχεν πολὺ προοδεύσει πέραν τούτου».

Ἐν τῷ μεταξύ, ἡ Αὐτοκρατορία εἶχεν περιέλθει εἰς κατάστασιν «πλοῦτου» (42). Ὁ Adam Smith ἐπιθυμοῦσε νὰ εὔρη τὰς λεπτομερείας τῶν ἀρχαιοτέρων πολιτισμῶν, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Αἰγυπτιαλογία εὗρίσκετο εἰς τὸ πρῶτον στάδιον τῆς ἐξελιξεώς της. Ὡς ἐκ τούτου, ἐκτὸς ἀπὸ ὠρισμένας πεπλανημένας νύξεις, ὀλίγα ἠδύνατο ν' ἀνεύρη περὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως

41) Glasgow Lectures, σελ. 56.

42) *Εκδ. Cannan, I, 377.

της Ἀρχαίας Αἰγύπτου. Πρὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐπιστημονικῆς ἀρχαιολογίας αἱ πληροφορίες αἵτινες ἀνεφέροντο εἰς ποιμενικὰς καὶ θηρευτικὰς καταστάσεις ἦσαν ἱσχναὶ καὶ ἀναξιόπιστοι. Δὲν εἶναι δυνατόν ὅμως παρά νὰ θαυμάσῃ τις τὴν ἐπιμονὴν μὲ τὴν ὁποῖαν αἱ πληροφορίες αὐταὶ ἀνεζητήθησαν εἰς τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν, εἰς ἱστορίας καὶ ταξίδια. Ἐντεῦθεν προήλθον αἱ ἀναφοραὶ εἰς τὴν Ἀβυσσηνίαν, τὰς Ἀμερικανικὰς Ἰνδίας, τὴν Ἀραβίαν, Βραζιλίαν, Κίναν, τοὺς Ὀττεντότους, Οὔννους, Μογγόλους, τὴν Νέαν Γρανάδαν, Παραγουάην, Σκυθίαν, Σιβηρίαν, Ταρταρίαν καὶ Γιουκατάνην. Ἡ μεγάλη σημασία τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, διὰ τὸν Adam Smith, ἦτο ὅτι τοῦ ἐδημιούργησεν μίαν ἀφετηρίαν ἀπὸ ἱστορικὰ δοκουμένα. Εἰς δευτέραν μοῖραν, ὅπως ἤδη ἀνεφέραμεν, διεπίστωσεν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ πρόοδος τὴν ὁποῖαν θὰ ἐδικαιολόγη ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας δὲν ἐπετεύχθη. Ἰσχυρίσθη, ὅτι τοῦτο ὠφείλετο εἰς λάθη τῆς δημοσίας πολιτικῆς (43). Τέλος, αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς ὑπολειπομένας νύξεις διὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον λαμβάνουν χώραν εἰς περιπτώσει ὅπου ὠρισμένα ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος κατὰ τὸν καιρὸν τὸν ὁποῖον ὁ Adam Smith ἔγραφεν, ἀναλύονται μὲ περισσοτέρας λεπτομερείας.

Αἱ δυσκολίαι τὰς ὁποίας συνήντα περιγράφων μίαν ἀρχαιοτάτην περίοδον, ζωνρῶς καταφαίνονται εἰς μίαν σύγκρισιν τὴν ὁποῖαν ἐπιχειρεῖ μεταξὺ τῶν ἡρώων τοῦ Ὅσσιανοῦ καὶ τοῦ Ὁμήρου. «Ὁ Ὅσσιανὸς πλήρως περιγράφει τὰ ἀνδραγαθήματα ἐνὸς ἔθνους κυνηγῶν, ἐνῶ ὁ Ὁμηρὸς ζωγραφίζει τὰς πράξεις δύο ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα μολονότι πολὺ ἀπέιχον τοῦ νὰ εἶναι πολιτισμένα, ἐν τούτοις πολὺ εἶχον προχωρήσει πέραν τῶν ποιμενικῶν χρόνων» (44). Ἡ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τρώων περιγράφεται εἰς τὸ προαναφερθὲν χωρίον ὡς πολὺ ὀλίγον προηγμένη. Εἶναι ἀληθές, ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ James Macpherson φημισμένα μεταφράσεις τοῦ Ὅσσιανοῦ (Fragments of Ancient Poetry, 1760· Fingal, 1762 καὶ Temora, 1763) περιέχουν πολλὰς νύξεις διὰ τὰς ἀσχολίας κυνηγίων ἐλάφων καὶ κάπρων κατὰ τὰ διαλείμματα ἐκστρατειῶν πολεμικοῦ χαρακτήρος. Οὔτω, ὁ Duchonnar τραγουδᾷ «Ἀπὸ τὸν λόφον ἐπέστρεψα, ὦ Μορνα, ἀπὸ τὸν λόφον τῆς ταχυπόδου ἐλάφου. Τρεῖς ἐφόνευσα μὲ τὸ

43) Lectures σελ. 222—236· Προσχέδιον σελ. 251—256· ἔκδ. Cannan, I, σελ. 341—394.

44) Προσχέδιον, σελ. 342.

τόξον μου. Τρεῖς μὲ τοὺς ἀσθμαίνοντας κύνας μου. Κόρη τοῦ Cormac - Cabre σ' ἀγαπῶ ὡς τὴν ψυχὴν μου. Ἐφόνευσα μίαν ἔλαφον δι' ἐσέ. Ὑψηλὴ ἦτο ἡ κλαδῶδης κεφαλὴ τῆς καὶ ταχεῖς οἱ πόδες τῆς ὡς ὁ ἄνεμος» (45). Ὁ Adam Smith ἰσχυρίσθη, ὅτι οἱ κυνηγοὶ σπανίως ἠδύναντο νὰ συνοθροίσουν διὰ πόλεμον περισσοτέρους τῶν 200 ἢ 300 ἀνδρῶν (46)· ὁ Macphersons ὁμοῦς τραγουδᾷ τὸ Connaid ὡς «ἀρχηγὸν 1000 ἀσπίδων» (47). Τὸ ἄρμα τοῦ Cuchullin, συρόμενον ἀπὸ ἀτίθασα ἄλογα «τῶν ὁποίων ὁ θόρυβος ὁμοιάζει μὲ τὸ σύριγμα τοῦ χειμερινοῦ ἀνέμου εἰς τὸν χιονοσκεπῆ Gomal» (48) δὲν συνδέεται μὲ τὴν θηρευτικὴν περίοδον. Ἡ ἐργασία τοῦ Macpherson δὲν ἐνεφανίσθη ἐγκαίρως διὰ νὰ χρησιμοποιηθῆ εἰς τὸ χειρόγραφον τῶν Lectures, πρῶτον ἀναφέρεται εἰς τὸ *Προσχέδιον*. Διὰ τὰς προαναφερθείσας αἰτίας καθὼς ἐπίσης καὶ διὰ τὰς περὶ τὴν ἀυθεντικότητά τῆς μεταφράσεως τοῦ Macpherson γεννηθείσας ἀμφιβολίας, ὁ Adam Smith ἐνῶ περιέλαβεν εἰς τὸ Wealth of Nations τὸ πρῶτον τμῆμα τῆς παραγράφου τὸ περιέχον τὴν νύξιν διὰ τὸν Ὀσσιανόν, περιέκοψεν τὸ μέρος τοῦτο (49).

45) Fragments, 2a ἔκδ. 1760, σελ. 70.

46) Lectures, σελ. 20 ἔκδ. Cannan, II, σελ. 187.

47) Fragments, σελ. 60.

48) Fingal, σελ. 11, 12.

49) Σημ. τ. Μ. Ὁ James Macpherson, Σκώτος λογοτέχνης (1736—1796) ἐδημοσίευσεν τῷ 1760 κατὰ συμβουλήν τοῦ Blair καὶ τοῦ Carlyle τὸ «Fragments of Ancient Poetry» τὸ ὁποῖον συνεπλήρωσεν ἀργότερον διὰ τῶν Fingal (1762) καὶ Temora (1763).

Τὰ ἔργα ταῦτα, κατὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Macpherson, ἦσαν μεταφράσεις εἰς τὴν ἀγγλικὴν ποιημάτων τοῦ Ossian, Σκώτου βάρδου τοῦ Γ' αἰῶνος υἱοῦ τοῦ βασιλέως Fingal, γραμμένων εἰς ἀρχαίαν γαελικὴν. Κληθεῖς ὁμοῦς ὁ Macpherson νὰ παρουσιάσῃ τὸ πρωτότυπον ἀπέφυγε νὰ πράξῃ τοῦτο. Ὡς ἐκ τούτου, τὸ πρόβλημα περὶ τῆς ἀυθεντικότητος τῶν ποιημάτων τούτων παρέμεινεν ἄλυτον. Τινὲς ἰσχυρίσθησαν, ὅτι τὰ ποιήματα ταῦτα ἦσαν αὐτοῦ τούτου τοῦ Macpherson, ἀπέδωκεν δὲ αὐτὰ εἰς τὸν Ὀσσιανόν διὰ νὰ δημιουργήσῃ θόρυβον. Ἄλλοι, μὴ παριδεχόμενοι τὸν Macpherson ἄξιον διὰ τοιοῦτον ἔργον, ἰσχυρίσθησαν, ὅτι οὗτος ἐπεξεργάσθη παλαιὰ λαϊκὰ γαελικὰ ἄσματα τῆς Σκωτίας. Τέλος, ἄλλοι ὑπεστήριξαν, ὅτι μερικὰ ἀποσπάσματα εἶναι πράγματι παλαιοῦ τινος ποιητοῦ Ὀσσιανοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν ἀποσπασμάτων τούτων συνεπλήρωσεν ὁ Macpherson τὸ ὅλον ἔργον. Ὅπως ὁμοῦς καὶ ἐὰν ἔχουν τὰ πράγματα, τὰ ἄσματα αὐτὰ, ἐκφράζοντα πρωτόγονα ἀλλ' ἰσχυρὰ συναισθήματα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν φύσιν, ἔσχον μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς λογοτεχνίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Τὰ Fingal καὶ Temora μετεφράσθησαν εἰς τὰς κυριωτέρας εὐρωπαϊκὰς

Ὁ Adam Smith δὲν ἠθυνήθη νὰ ἐξεύρη πολὺ ὑλικὸν ἀφορὸν τὴν Αἴγυπτον καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐκεῖνο τὸ ὅποιον παραθέτει τὸ ἠρρῶσθη πιθανῶς ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς. Τὰ ἔθνη τὰ ὁποῖα πρῶτα ἐξεπολιτίσθησαν ἦσαν τὰ περιβάλλοντα τὴν Μεσόγειον ⁽⁵⁰⁾ καὶ ἐξ αὐτῶν ἡ Αἴγυπτος ἦτο ἡ πρώτη χώρα εἰς τὴν ὁποῖαν «γεωργία καὶ βιοτεχνία προήχθησαν ἀξιολόγως». Τοῦτο ἀπεδόθη εἰς τὸν Νεῖλον ⁽⁵¹⁾. «Οἱ Ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι εἶχον μίαν δεισιδαίμονα ἀντιπάθειαν πρὸς τὴν θάλασσαν» καὶ ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ «δὲν ἦσαν ἐπιφανεῖς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον» ⁽⁵²⁾. Ἡ πλέον ἐνδιαφέρουσα νῦξις, εἶναι ἡ ἀφορώσα «ἕναν νόμον τοῦ Σέσωστρον — κατὰ τὸν ὁποῖον πᾶς ἄνθρωπος ὤφειλε νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἀσχολίαν τοῦ πατρὸς του — ὅστις δὲν ἀρμόζει καθόλου εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ δὲν δύναται νὰ ὑφίσταται ἐπὶ μακρὸν. Ἐκαστος ἄνθρωπος λογίζεται εὐτυχῆς νὰ εἶναι κύριος ἀσχέτως τοῦ τί ὁ πατήρ του ἦτο» ⁽⁵³⁾. Τὸ χωρίον αὐτὸ δὲν ἐπανελήφθη εἰς τὸ *Προσχέδιον*, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει ὅτι τοῦτο ἦτο μία ἀναθεώρησις τῶν Lectures. Φαίνεται, ὅτι ὁ Adam Smith εἶχεν μερικὰς ἀμφιβολίας διὰ τὴν χρησιμότητά του εἰς μίαν ἀνάπτυξιν τοῦ Καταμερισμοῦ τῆς Ἔργασίας, ἐφ' ὅσον εἶχεν τὴν σταθερὰν πεποίθησιν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὀλίγον μόνον διέφερον ἐκ φυσικῶν χαρισμάτων, τῶν διαφορῶν ἀναφαινομένων κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν των. Ἡ ἀποφικ αὕτη ἐμφανιζομένη εἰς ἕνα τμῆμα τῶν Edinburg Lectures, ἐπανεμφανίσθη καὶ ἐσυνεχίσθη εἰς τὰς Glasgow Lectures, εἰς τὸ *Προσχέδιον* καὶ εἰς τὸ Wealth of Nations ⁽⁵⁴⁾. Εἰς τὸ Wealth of Na-

γλώσσας. Εἰς τὴν γερμανικὴν μέρος τούτων μετέφρασεν ὁ Γκαϊτε, εἰς τὴν ἰταλικὴν ὁ Τσεζαρότι, εἰς τὴν γαλλικὴν ὁ Λε Τουρνέρ κλπ. ὁ Γκαϊτε καὶ ἀργότερον ὁ Κόλριτζ καὶ ὁ Βύρων διελάλησαν τὴν γοητείαν ποὺ ἐδοκίμασαν, ὁ Γκαϊτε καὶ ὁ Σίλλερ ἐπηρρεάσθησαν εἰς μεγάλον βαθμὸν καὶ ὁ γαλλικὸς ρομαντισμὸς τὰ ἐμιμήθη.

50) Ἐκδ. Cannan, I, σελ. 21.

51) Edinburg Lectures εἰς Scott, σελ. 285· ἔκδ. Cannan, I, σελ. 22, II, σελ. 179.

52) Ἐκδ. Cannan, I σελ. 317.

53) Lectures, σελ. 168. Τὸ κῦρος τῆς περικοπῆς αὐτῆς, τῆς ἀφορώσης τὸν μυθικὸν βασιλέα, δὲν ἐξηκριβώθη. Δυνατὸν νὰ προῆλθεν ἀπὸ κείμενα τοῦ Ἡρόδοτου καὶ τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου. Εἰς τὸν πρῶτον (II, 37) ἀναφέρεται, ὅτι ὅταν εἰς ἱερὸς ἀποθνήσκῃ τὸν διαδέχεται ὁ υἱὸς του. Εἰς τὸν τελευταῖον (I, 73, 74), ὑπάρχει ἕν χωρίον τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἐνεσωματώθη εἰς τὸ Wealth of Nations, II, σελ. 179· ὁ Σέσωστρος ὅμως δὲν ἀναφέρεται.

54) Ἰδὲ Scott σελ. 379· Glasgow Lectures, σελ. 170· Προσχέδιον σελ. 341, 342· ἔκδ. Cannan, I, σελ. 17.

τίους ἢ ἀναφορὰ εἰς κληρονομικὰς ἀσχολίας ἐχρησιμοποιήθη δύο φο-
ράς : Πρῶτον μὲν, διὰ νὰ παρουσιάσῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν κανονι-
σμῶν τῆς Πολιτείας ἐπὶ τῆς συμπίεσεως τῶν μισθῶν (εἰς τὸ μέρος
τοῦτο λέγει : « ἡ πολιτικὴ θ' ὤφειλε νὰ εἶναι τόσον βιαία ὡς ἡ πολιτικὴ
τοῦ *Indostan* καὶ τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου, ὅπου κάθε ἄνθρωπος περιο-
ρίζετο ἀπὸ μίαν θρησκευτικὴν ἀρχὴν εἰς τὸ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ἀσχο-
λίαν τοῦ πατρὸς του καὶ ὑπετίθετο ὅτι διέπραττε τὴν πλέον φοβερὰν
ἱεροσυλίαν ἐὰν τὴν ἀντικαθιστοῦσε μὲ ἄλλην »)⁽⁵⁵⁾. Δεύτερον δέ, διὰ
νὰ εὔρη κατὰ πόσον ἡ πολιτικὴ τῆς Αἰγύπτου ἐπροστάτευεν, τὴν
γεωργίαν. Δεικνύεται πῶς τὸ γένος τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ἐργα-
τῶν των, ἐτάσσετο ὑπεράνω οἰωνοῦ ἢ ἐμπόρων καὶ βιοτεχνῶν.
Διὰ τὴν Ὀμηρικὴν περίοδον ὁ *Adam Smith* εὔρεν περισσότερα
τεκμήρια. Ὅπως ἤδη ἀνεφέρθη, ἐχαρακτήρησεν τὴν κατάστασιν αὐτὴν
ὡς μόλις ἀναδυθεῖσαν ἀπὸ τοὺς ποιμενικοὺς χρόνους⁽⁵⁶⁾. Τὰ κτήνη
ἀπετέλουν τὸ μέτρον τῆς ἀξίας· οὕτω, ἡ πανοπλία τοῦ μὲν *Γλαύκου*
ἐκόστιζεν 100 βόες τοῦ δὲ *Διομήδους* 9. Γενικῶς, τὸ μέτρον τῆς ἀξίας
κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν περιγράφεται ὅτι ἀπετελεῖτο ἀπὸ βόες
καὶ πρόβατα.⁽⁵⁷⁾ Ἡ κυρία ἰδιοκτησία συνίστατο εἰς κτήνη καὶ οἱ περισ-
σότεροι ἀπὸ τοὺς εἰς τὴν *Ἰλιάδα* περιγραφομένους ἀγῶνας ἦσαν συν-
δεδεμένοι μὲ αὐτά⁽⁵⁸⁾. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ἕνας ἔμπορος ἐλογί-
ζετο « μισητὸς καὶ εὐκαταφρόνητος », καὶ ὁ *Adam Smith* ἀναφέρει, ὅτι
ὁ Ὀδυσσεὺς προσεβάλετο μὲν ὅταν ἠρωτᾶτο ἐὰν ἦτο ἔμπορος,
ἐκολακεύετο δὲ ὅταν τὸν ἀποκαλοῦσαν πειρατὴν⁽⁵⁹⁾. Ὁ βασι-
λεὺς ἦτο ὁ μεγαλύτερος ἰδιοκτῆτης γαίων. Οἱ ὑπήκοοι δὲν προ-
σέφερον τίποτε εἰς αὐτόν, ἐκτὸς τῆς περιπτώσεως πού τοῦ ἐζή-
τουν προστασίαν δι' ἄδικον προερχόμενον ἀπὸ συμπολίτην των.
Τοῦτο ἐπιρρωνύεται ἀπὸ τὴν προσφορὰν τοῦ Ἀγαμέμνονος πρὸς
τὸν Ἀχιλλεῖα—γενομένης χάριν ἐξασφαλίσεως τῆς φιλίας του — τῆς
κυριαρχίας ἐπὶ ἑπτὰ πόλεων, ὅπου, συμφώνως μὲ τὸν *Adam Smith*,
τὸ μόνον κέρδος θὰ ἦτο τὰ δῶρα διὰ τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι θὰ τὸν
ἐτίμων. Σημειώνεται, ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα μίαν φθο-
ρὰν τῆς δικαιοσύνης⁽⁶⁰⁾.

55) **Εκδ. Cannan, I, σελ. 64.*

56) *Scott, σελ. 342. ἔκδ. Cannan, II, σελ. 709.*

57) *Lectures σελ. 183. ἔκδ. Cannan, I, σελ. 25.*

58) *Lectures, σελ. 22.*

59) *Lectures, σελ. 233.*

60) **Εκδ. Cannan, II, σελ. 209.*

Ἄφ' ἧς στιγμῆς ἡ ἀντίδρασις τῆς πολιτικῆς εἰς τὰς οἰκονομικὰς καταστάσεις κατέστη ἀναγκαῖα εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Adam Smith· οὗτος ἐσκιαγράφησεν τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡ ἔκθεσις αὕτη εὐρίσκεται ἐν μέρει εἰς τὰς Glasgow Lectures. Ὅταν ἡ γῆ κατέστη κατάλληλος διὰ καλλιέργειαν, ὁ πλοῦτος ὁ ὁποῖος θὰ ἐπακολουθοῦσε ἦτο ἓνας πειρασμὸς διὰ τὰς γειτονικὰς φυλάς. Ἡ Ἀττικὴ ἦτο φυσικῶς ὑπερασπισμένη, οὔσα περικλεισμένη ἀπὸ τὰς τρεῖς πλευρᾶς ἀπὸ θάλασσαν καὶ ἀπὸ τὴν ὑπολοιπομένην πλευρὰν ἀπὸ ὑψηλὰ ὄρη. Ὁ μυθικὸς Θησεὺς συνδέεται μὲ τὴν ὀχύρωσιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὅταν ἡ ζωὴ εἰς τὰς πόλεις ἐτακτοποιήθη, οἱ ἀρχηγοὶ ἤρχισαν νὰ χάνουν τὴν δυνάμιν των καὶ ἡ κυβέρνησις ἔτεινε νὰ καταστῆ δημοκρατικὴ. Τοιοῦτοτρόπως ὑπῆρχε μία ἀριστοκρατία, διότι ἡ ἐργασία ἐξετελεῖτο ἀπὸ δούλους καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ ἐλεύθεροι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ὑπηρετοῦν τὰς δημοσίας συνελεύσεις. Ὁ Σόλων ἐκέλευεν, ὅτι οὐδὲν μέλος ἐκ τῶν τεσσάρων κατωτέρων τάξεων, εἰς τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ἐδιαίρουντο, ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῆ ὡς ἄρχων· ἀργότερον ὁ περιορισμὸς οὗτος ἤρθη καὶ ἡ κυβέρνησις κατέστη δημοκρατικὴ⁽⁶¹⁾.

Ἡ δουλεία—ἀρχαιοτέρα καὶ νεωτέρα—καταλαμβάνει ἓνα ἀξιόλογον τμῆμα εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ Adam Smith. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦτο περισσότερον αὐστηρὰ ἢ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους⁽⁶²⁾. Οἱ δοῦλοι ἐχρησιμοποιοῦντο τόσον εἰς τὴν βιοτεχνίαν ὅσον καὶ εἰς ἄλλας ἀπασχολήσεις. Ἡ ἀνακάλυψις τῆς ἀτράκτου εἰς τὸν πρωτόγονον χειρόμυλον ἀποδίδεται «εἰς δυστυχήν δοῦλον καταδικασμένον ν' ἀλέθῃ σῖτον μεταξὺ δύο λίθων, μὲ μόνην τὴν δυνάμιν τῶν βραχιόνων του»⁽⁶³⁾. Τ' ἀνωτέρω φαίνονται εὐρισκόμενα ἐν ἀντιθέσει μὲ τ' ἄλλαχοῦ γραφόμενα, ὅτι οἱ δοῦλοι σπανιώτατα εἶναι ἐφευρετικοί⁽⁶⁴⁾.

Ὁ Adam Smith εἶναι προσεκτικὸς εἰς τὸ νὰ σημειώσῃ, ὅτι ὁ Καταμερισμὸς τῆς Ἔργασίας δὲν ἐξελίχθη περαιτέρω πολὺ. «Ἡ μαθήτευσις ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς Ἀρχαίους», λέγει καὶ προσθέτει, ὅτι δὲν ἐγνώριζεν οὐδεμίαν λέξιν Ἑλληνικὴν ἔχουσαν τὴν ἔννοιαν ταύτην, λέγων «Θὰ ἠδυνάμην, πιστεύω, νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι δὲν ὑπάρχει

61) Lectures, σελ. 22—25.

62) Ἔκδ. Cannan, I, σελ. 363.

63) Lectures, σελ. 167· Προσχέδιον, σελ. 337.

64) Lectures, II, σελ. 264.

οὐδεμία» (65). "Ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἐξειδίκευσιν τῆς γνώσεως, «ὁ νόμος οὐδέποτε ἔγινεν ἐπιστήμη εἰς οἰανδήποτε δημοκρατίαν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος» (66). Οἱ πρῶτοι κάτοικοι ἦσαν οἱ ἰδιοκτῆται τῆς γῆς καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πηγῆς παρήγετο τὸ δημόσιον εἰσόδημα (67).

Αἱ διάφοροι αὐταὶ σκέψεις ὠδήγησαν εἰς δεύτερον στάδιον τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Adam Smith, τὴν στηριζομένην ἐπὶ Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ φιλολογίας. Ὑποστηρίζει, ὅτι ὁ Καταμερισμὸς τῆς Ἔργασίας θὰ ἔδει νὰ ἐπιφέρῃ πολὺ μεγαλυτέραν οἰκονομικὴν πρόοδον. Τὰ ἦθη καὶ αἱ συνήθειαι τὰ ὁποῖα εἰσῆχθησαν ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων, ἠμπόδισαν τὴν πρόοδον καὶ ἐνίοτε ἐπέφερον ὀπισθοδρομήσιν (68). Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γεωργίαν ἡ μέθοδος καλλιέργειας διὰ δούλων εἶχεν τὸ ἀνωτέρω ἀποτέλεσμα. Ἡ παραγωγή τῆς γῆς ἦτο ἰσχνή — ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω σύστημα — ἐνῶ αἱ δαπάναι ἦσαν μεγάλαι (69). "Ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἐργασίαν τῶν δούλων, ἦτις φαίνεται νὰ στοιχίζει μόνον τὴν συντήρησίν της, εἶναι ἡ δαπανηρωτέρα πάσης ἄλλης. Ὁ δοῦλος «δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἄλλο ἐνδιαφέρον, εἰμὴ πῶς νὰ τρώγῃ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον καὶ νὰ ἐργάζεται ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον». Τοῦτο παραδειγματίζεται μὲ τὸν ὑπολογισμόν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀριστοτέλους, οἱ 5000 στρατιῶται οἱ ὁποῖοι ὑπελογίσθησαν ὅτι θὰ ἐχρειάζοντο διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Πλατωνικῆς δημοκρατίας, μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς ὑπηρέτας των, θὰ εἶχον ἀνάγκην ἀπὸ «μῖαν περιοχὴν ἄνευ ὀρίων καὶ γονίμου ὡς αἱ πεδιάδες τῆς Βαβυλῶνος» (70). "Ὅσον ἀφορᾶ τὸ ἐμπόριον, ἡ γεωργία ἐπροτιμᾶτο αὐτοῦ καὶ εἰς μερικὰς πόλεις μάλιστα τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον ἀπηγορεύετο τελείως. Εἰς ἄλλας πόλεις ἢ ἀπασχόλησις τῶν τεχνιτῶν ἢ τῶν χειρονακτῶν ἐθεωρεῖτο ὡς ἔχουσα ὀδυνηρὰς συνεπείας διὰ τὰς φυσικὰς ἰδιότητας τὰς ἀπαιτουμένας διὰ τὸν πόλεμον καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς ἐλευθέρους νὰ ἐπιλαμβάνονται τοιούτων ἀσχολιῶν (71). "Ὅταν οἱ Σπαρτιᾶται ἐπέμειναν νὰ εἰσάγουν χρυσοῦν καὶ ἄργυρον, «τὰ μέταλλα αὐτὰ ἐκρήμνησαν ὄλους τοὺς φραγμοὺς

65) Lectures, I, σελ. 124.

66) Lectures, II, σελ. 264.

67) Lectures, I, σελ. 371, II, σελ. 306.

68) Lectures, I, σελ. 359.

69) Προσγέδιον, σελ. 353.

70) *Εκδ. Cannan, I, σελ. 364.

71) *Εκδ. Cannan, II, σελ. 181.

τους όποιους οί νόμοι τοῦ Λυκούργου εἶχον ἐναντιώσει εἰς τὴν εἴσοδόν των εἰς τὴν Λακεδαιμονίαν» (72).

Τέλος, ὑπῆρχον ὠρισμένα τμήματα τῆς ἐργασίας τοῦ Adam Smith τὰ όποία οὗτος ἐξήτασε ἀναλυτικῶς, εἴτε διότι περιελάμβανον ἓνα πρόβλημα ὑψίστου ἐνδιαφέροντος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, εἴτι διότι ἐνδιαφέρετο αὐτὸς προσωπικῶς. Ἐν ἀπὸ αὐτὰ ἦτο ἡ Ἄγωγή, διὰ τὴν όποίαν ὑπάρχει εἰς τὸ Wealth of Nations ἡ συζήτησις ἐὰν θὰ θὰ ἔπρεπε νὰ διευθύνεται ἀπὸ τὴν φροντίδα τῆς Πολιτείας ἢ ὄχι. Ἀρχίζει διαπιστώνων, ὅτι «αἱ πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἱκανότητες τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, προθύμως θὰ ὁμολογεῖτο ὅτι ἦσαν τουλάχιστον ἴσαι μὲ αὐτὰς οἰουδήποτε νεώτερου ἔθνους. Ἡ γνώμη μας ἴσως εἶναι, ὅτι τὰς ὑπερέβαινον» (73). Ἐκτὸς τῆς στρατιωτικῆς ἐκπαίδευσως, ἡ Πολιτεία δὲν ὑφίστατο οὐδεμίαν ἄλλην τακτικὴν δαπάνην. Αὐτὸ ἀφίετο εἰς τοὺς ἰδιώτας. Οἱ διδάσκαλοι ἦσαν δοῦλοι, ἐλευθερωθέντες ἄνθρωποι καὶ οἱ πτωχότεροι τῶν πολιτῶν «κάμνοντες ἐν ἐμπόριον διδασκαλίας ἐπὶ μισθώσει» (74). Ἐξαιρουμένων τῶν ποιητῶν, μερικῶν ρητόρων καὶ ἱστορικῶν, οἱ περισσότεροι ἐπιφανεῖς τῶν γραμμάτων ἄνθρωποι ἦσαν διδάσκαλοι. Τὰ κέρδη των ἦσαν πολὺ μεγάλα. Ὁ Ἰσοκράτης ἐκέρδιζεν μὲ ἐκάστην σειρὰν τῶν παραδόσεών του 1000 μνᾶς ἢ £ 3.333.6.8. Ὁ τρόπος τῆς ζωῆς τοῦ Γοργία, τοῦ Ἰππία καὶ τοῦ Πρωταγόρα παρεστάθη ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς ὑπέροχος, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἐπίδειξιν. Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν ἀναφέρεται, ὅτι προσέφερον τὸν ἀνδριάντα του ἐκ συμπαγοῦς χρυσοῦ εἰς τὸν ναὸν τῶν Δελφῶν. «Δὲν πρέπε. νὰ ὑποθέσωμεν νομίζω», σχολιάζει ὁ Adam Smith «ὅτι ἦτο τόσοσιν μεγάλος ὅσον τὸ προτότυπον» (75).

Εἰς τὴν Μεγάλῃν Βρεττανίαν, ἐπὶ δύο γενεάς πρὸ τοῦ Adam Smith, ἐγένετο συζήτησις ἐὰν ἢ ἀπὸ ξηρᾶς ὑπεράσπισις τῆς χώρας θὰ ἀνελαμβάνετο ἀπὸ μίαν πολιτοφυλακὴν ἢ ἀπὸ ἓναν μόνιμον στρατόν. Ἐκθέτων τὰς ἀπόψεις τους, ἐπικαλεῖται τὴν ἱστορίαν, ἀρχόμενος μὲ αὐτὴν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ στρατιωτικὴ ἐκπαίδευσις εἰς τὸ γυμνάσιον ἦτο ὑποχρεωτικὴ διὰ τοὺς πολίτας εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις (76). Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, κάθε Ἀθηναῖος πολίτης

72) *Εκδ. Cannan, I, 402—403.

73) *Εκδ. Cannan, II, σελ. 265.

74) *Εκδ. Cannan, II, σελ. 263.

75) *Εκδ. Cannan, I, σελ. 185.

76) *Εκδ. Cannan, II, σελ. 191, 271.

ἐπήγαιναν εἰς τὸν πόλεμον μὲ ἰδικὰ του ἔξοδα⁽⁷⁷⁾. Εἰς τὴν μάχην τῆς Χαιρωνίας οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ παρατάξουν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης μέγαλον ἀριθμὸν ἀνδρῶν, ἐπειδὴ ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα διεξήγοντο ἀπὸ δούλους⁽⁷⁸⁾. Μετὰ τὴν τελειοποίησιν τῶν τεχνῶν, ὁ ἀριθμὸς ὑπεβιβάσθη κατὰ δύο τρίτα. Κατὰ τὸν δεῦτερον Περσικὸν πόλεμον, ὁ στρατὸς τῶν πολιτῶν ἐνισχύθη μὲ μισθοφόρους⁽⁷⁹⁾. Ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας, ἐξ αἰτίας τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πολέμων εἰς τοὺς ὁποίους περιεπλέχθη, ἐσχημάτισεν ἕναν ἀπὸ τοὺς πρώτους μόνιμους στρατοὺς διὰ τὸν ὅποιον ὑπάρχει σαφὴς τις ὑπολογισμὸς. «Ἡ πτώσις τῶν Ἑλληνικῶν δημοκρατιῶν καὶ τῆς Περσικῆς αὐτοκρατορίας ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀκαριαμαχίτου ἀνωτερότητος τὴν ὁποίαν ἕνας μόνιμος στρατὸς παρουσίαζεν ἐπὶ οἰασδήποτε μορφῆς πολιτοφυλακῆς. Εἶναι ἡ πρώτη ἀπὸ τὰς μεγάλας ἐπαναστάσεις εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, διὰ τὴν ὁποίαν ἔχομεν σαφῆ γνῶσιν»⁽⁸⁰⁾.

Τὸ πρόβλημα τῶν ἀποικιῶν εἶχεν ἐξελιχθεῖ εἰς ἕν πολὺ λογομαχικὸν θέμα κατὰ τὴν ἐποχὴν ποῦ ὁ Adam Smith ἐτοίμαζεν τὸ *Wealth of Nations* πρὸς δημοσίευσιν. Τὸ ἔργον τοῦτο, περιεῖχεν τὴν Ἐμποροκρατικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ἐλέγχου τοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τὴν μητρόπολιν καὶ τοῦ προβλήματος τῆς φορολογίας. Ὅταν ἡ ἀντίστασις ἤρχισεν εἰς τὴν Ἀμερικὴν, τὸ πρόβλημα ἐγένινεν κατεπεῖγον διὰ τὴν Βρετανίαν. Ἀκόμη καὶ ὅταν τὰ πολιτικὰ γεγονότα ἀποσποῦσαν τὸ ἐνδιαφέρον του, ὁ Adam Smith ἀνεφέρετο εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων γενομένην ἀποίκισιν, εἰς τὰς Glasgow Lectures⁽⁸¹⁾ καὶ εἰς τὸ «*Essay on Astronomy*»—ἡ συγγραφή τοῦ ὁποίου χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ποῦ εὐρίσκετο εἰς Glasgow—ὑπάρχει ἕνας κατάλογος διακεκριμένων ἀνθρώπων οἵτινες ἀνήκον εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἀποικίας ἢ τὰς νήσους των, ὁ ὅποιος περιέχει τοὺς Ὀμηρον, Ἀρχίλοχον, Στεσίχορον, Σιμωνίδην, Σαπφῶ, Ἀνακρέοντα μεταξὺ τῶν ποιητῶν καὶ τὸν Θαλῆν καὶ τὸν Πρωταγόραν μεταξὺ τῶν φιλοσόφων⁽⁸²⁾. Τῷ 1767 τὸν εὐρίσκομεν νὰ γράφῃ εἰς τὸν λόρδον Shelburne, τὸν

77) Lectures, σελ. 238· ἔκδ. Cannan, II, σελ. 189.

78) Lectures, σελ. 27.

79) Ἐκδ. Cannan, II, σελ. 190.

80) Lectures, σελ. 28· ἔκδ. Cannan, II, σελ. 196.

81) Lectures, σελ. 99, 226, 274.

82) Essays, 1775, σελ. 27· ἔκδ. Cannan, II, σελ. 781.

ἀδελφὸν ἑνὸς τῶν παλαιότερων του σπουδαστῶν, περὶ τῆς σχέσεως τῶν Ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν πρὸς τὴν μητρόπολιν καὶ σημειοῖ, ὅτι αὐταὶ πολὺ συχνὰ ἐστασίαζον⁽⁸³⁾. Εἰς τὸ *Wealth of Nations* ἐξηγεῖ τὴν ἀναπόφευκτον ἀνάγκην ἣτις ὠδήγησεν εἰς τὴν σύστασιν τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, γενομένης διὰ τῆς πιέσεως τοῦ πληθυσμοῦ, λόγῳ τῆς ἀναλήψεως τῆς συντηρήσεως ὑπὸ τῆς μητροπόλεως· δίδει ἐπίσης ἕναν κατάλογον τῶν κυριωτέρων ἀποικιῶν, ἀναφέρων καὶ τὰ τῆς γενέσεώς των. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτὰς ἐπροώδευσαν πολὺ ταχέως, ὅσον ἀφορᾷ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν σπουδαιότητά των, καὶ ἐξεπέρασαν τὰς μητέρας χώρας των. Ἡ μητρόπολις ἐθεώρει τὴν ἀποικίαν τῆς ὡς ἕν χειραφετημένον τέκνον «τὸ ὅποῖον ἐρρῦθμιζε τὴν μορφήν τῆς κυβερνήσεώς του, ἀπεφάσιζεν περὶ τῶν ἰδικῶν του νόμων, ἐξέλεγεν τοὺς ἰδικούς του ἄρχοντας καὶ ἔκαμεν εἰρήνην καὶ πόλεμον μὲ τοὺς γείτονάς του, ὡς μίᾳ ἀνεξάρτητος πόλις, ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως ἢ τῆς συγκαταθέσεως τῆς μητροπόλεως»⁽⁸⁴⁾.

Ὁ Adam Smith προσέβλεπεν εἰς τὸ ἀποικιακὸν πρόβλημα ὑπὸ τρία—ἐν σχέσει εὐρισκόμενα—πρίσματα: τὸ ἐμπορικόν, τὸ οἰκονομικόν καὶ τὸ πολιτικόν. Εἰς τὴν ἐνδελεχῆ ἐξέτασιν τῆς σχέσεως τῶν Εὐρωπαϊκῶν πόλεων τοῦ καιροῦ του πρὸς τὰς ἀποικίας τῶν, ἀναφέρει λεπτομερῶς τοὺς διαφόρους περιορισμοὺς οἵτινες ἐπεβάλλοντο ἐπὶ τοῦ ἀποικιακοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τὰς Μητροπόλεις⁽⁸⁵⁾. Διὰ τῆς διακρίσεως μετὰξὺ «ρυθμιζομένων» καὶ «οὐχὶ ρυθμιζομένων» ἐμπορευμάτων τῶν Βρετανικῶν ἀποικιῶν, τὸ ἐμπόριον τῶν τελευταίων ὑπὸ τῶν ἀποίκων ἦτο τελείως ἀνεξέλεγκτον· εἰς τὸ πεδῖον αὐτό, ὁ Adam Smith περιγράφει τὴν Βρετανικὴν πολιτικὴν ὡς τὴν πλέον φιλελευθέραν παντὸς ἄλλου Εὐρωπαϊκοῦ ἔθνους. Μολονότι ὁ ἔλεγχος ἦτο μικρότερος ἀπὸ ἀλλαχοῦ, προσέβλεπεν εἰς αὐτὸν ὡς εἰς κακὸν καὶ εἶναι φανερὸν ὅτι ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐμπόριον ἐθεώρει τὴν θέσιν τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἀνωτέραν τῆς τῶν Βρετανικῶν—«τὸ νὰ ἐμποδίσωμεν ἕναν μεγάλον λαόν, ὅπωςδήποτε, νὰ κάμνη ὅτιδήποτε ἤμπορεῖ εἰς κάθε μέρος τῆς παραγωγῆς του, ἢ νὰ διαθέτῃ τὰ stock του καὶ τὴν βιομηχανίαν του κατὰ τρόπον τὸν ὅποῖον οὗτος

83) RAE: *Life of Adam Smith*, σελ. 236.

84) *Εκδ. Cannan, II, σελ. 59, 68.

85) *Εκδ. Cannan, II, σελ. 78—82.

κρίνει ως προσφορώτερον δι' ἑαυτόν, εἶναι μία καταφανῆς παράβασις τῶν πλέον ἱερῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνθρωπότητος»⁽⁸⁶⁾. "Ὅτι ἀλλαχοῦ ἔγραψεν περὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ κόστους τῆς ὑπερασπίσεως⁽⁸⁷⁾ καὶ τῶν πλεονεκτημάτων ἑνὸς μόνιμου στρατοῦ, ἐδικαιολόγει μίαν ἀπόκλισιν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν πρακτικὴν εἰς τὸ πεδίον τοῦτο. Αἱ Βρεττανικαὶ ἀποικίαι ἐπροστατεύοντο ἀπὸ τὴν Μητρόπολιν. Συμφώνως τῷ Adam Smith, ἐκ τῶν δύο τελευταίων πολέμων εἰς τοὺς ὁποίους ἡ Βρεττανία περιεπλέχθη, ὁ εἷς ἦτο ὀλοσχερῶς καὶ ὁ ἕτερος κυρίως χάριν τῶν ἀποικίων. Οἱ πόλεμοι οὗτοι ἐδιπλασίασαν τὸ ἔθνικόν χρέος, καὶ προσθέτει μὲ αἰσιοδοξίαν: «ἄνευ τῶν πολέμων αὐτῶν τὸ χρέος θὰ ἠδύνατο καὶ πιθανῶς θὰ εἶχεν μέχρι σήμερον τελείως ἐξοφληθῆ»⁽⁸⁸⁾. Ἐν ἀντιθέσει μὲ τοὺς περισσοτέρους τοῦ καιροῦ του, οἱ ὅποιοι ἐσυζήτουν τὴν προστριβὴν μὲ τὰς Ἀμερικανικὰς ἀποικίας, ὁ Adam Smith ἐθεώρει τὴν σχέσιν τῆς Βρεττανίας καὶ ὄλων τῶν ἀποικίων τῆς ὡς ἓν ἐνιαῖον ζήτημα. Κατὰ τὴν ἄποψιν του, ἡ ὑπάρχουσα κατάστασις ἦτο τελείως ἀστήρικτος. Ὑπῆρχον μόνον δύο τινά. "Ἡ τὸ Ἑλληνικὸν προηγούμενον, ὅπου ἡ ἀποικία ἔκαμνεν εἰρήνην καὶ πόλεμον σὰν μιὰ ἀνεξάρτητος Πολιτεία, ἢ ἡ ὀργάνωσις Αὐτοκρατορικῆς ὑπερασπίσεως. Τὸ τελευταῖον θὰ ἀνήκει συνδρομὴν πρὸς ὑπεράσπισιν ἀπὸ ἕκαστον μέρος τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐναπτύσσει διάφορα σχέδια διὰ τῶν ὁποίων τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ. Τὸ συνταγματικὸν πρόβλημα τῆς φορολογίας καὶ τῆς ἀντιπροσωπεύσεως προφανῶς ὑπάρχει ἐπιτακτικὸν εἰς τὴν σκέψιν του. Σημειῶν, ὅτι «ἡ ἰδέα τῆς ἀντιπροσωπεύσεως ἦτο ἄγνωστος κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν⁽⁸⁹⁾, συνεχίζει «δὲν ὑπάρχει οὐδὲ ἡ ἐλαχίστη πιθανότης ὅτι τὸ Βρεττανικὸν σύνταγμα θὰ θιγῆ ἀπὸ τὴν ἔνωσιν τῆς Μεγάλης Βρεττανίας μετὰ τῶν ἀποικίων τῆς. Ἀντιθέτως, τὸ σύνταγμα αὐτὸ θὰ συμπληρωθῆ, φαινόμενον ἀτελὲς ἄνευ τῆς ἐνώσεως αὐτῆς». Αὕτη εἶναι ἡ μορφή τὴν ὅποιαν ὁ Adam Smith προκρίνει. Ἐν τούτοις τὸ σχέδιον περὶ μιᾶς Μεγαλυτέρας Βρεττανίας δὲν ἦτο παρὰ ἓν «χρυσὸν ὄνειρον». Ἐφθασεν ἡ ὥρα, συνεχίζει ὁ Adam Smith,

86) *Εκδ. Cannan, II, σελ. 83.

87) *Εκδ. Cannan, II, σελ. 201—202.

88) *Εκδ. Cannan, II, σελ. 432.

89) *Εκδ. Cannan, II, σελ. 123.

ὅπου οἱ κυβερνῶντες τὴν χώραν ὀφείλουν εἴτε νὰ τὴν πραγματοποιήσουν, εἴτε «νὰ ἀφυπνίσουν, ἐξ αἰτίας αὐτῆς, τοὺς ἑαυτοὺς των καὶ νὰ προσπαθήσουν ν' ἀφυπνίσουν τὸν λαόν»⁹⁰⁾. Οὕτω μολονότι τὸ *Wealth of Nations* τελειώνει πὲ τὴν λέξιν «finis», θὰ ἦτο εἰλικρινέστερον, ἐὰν ὀλιγώτερον συμβατικόν, ἐπερατοῦτο μὲ ἓνα μεγάλον ἐρωτηματικόν.

90) *Εκδ. Cannan. II, σελ. 432—433. Πρβλ. J. S. Nicholson: *Project of Empire* σελ. 206—225. J. Mazzei: *Pol. Econ. Internazionale* Ingesse, *Prima di Adamo Smith*, 342—346.